

COUNCIL
OF EUROPE

CONSEIL
DE L'EUROPE

EUROOPA NÕUKOGU
ÕIGUSKÜSIMUSED

Vanglaharidus

13. oktoobril 1989. aastal Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee
vastuvõetud soovitus R (89) 12 ja seletuskiri

Strasbourg 1990

EUROOPA NÕUKOGU
ÕIGUSKÜSIMUSED

Vanglaharidus

13. oktoobril 1989. aastal Euroopa
Nõukogu Ministrite Komitee
vastuvõetud soovitus R (89) 12 ja
seletuskiri

Strasbourg, Euroopa Nõukogu
ISBN 92-871-1816-7
© Euroopa Nõukogu, Strasbourg, 1990
Trükitud Prantsusmaal

Prantsuskeelne väljaanne:
Education en prison [Recommandation n°
R (89) 12]
ISBN 92-871-1815-9

SISUKORD

Soovitus	4	VII peatükk. Kutseõpe	38
Aruanne vanglahariduse kohta.....	7	Õppimine töö osana.....	38
Sissejuhatav märkus.....	7	Seos tööturuga.....	38
I peatükk. Sissejuhatus	8	Kohanemist võimaldav haridus.....	39
Ülesanded.....	8	Tööpuudus.....	39
Osalised.....	8	Täiskasvanute koolitamise meetodika.....	40
Hariduse lai määratlus.....	9	VIII peatükk. Raamatukogud	41
Aruande põhiküsimused.....	10	Ülesanded ühiskonnas.....	41
Vanglahariduse andmiseks kasutatavate vahendite vajalikkuse põhjendus.....	11	Vanglaraamatukogu hariduslikud küljed.....	41
Vanglakoolitajate ühised seisukohad.....	12	Kultuuriline mitmekesisus.....	41
II peatükk. Vanglahariduse eesmärgid	14	Kutsestandardid.....	42
Õigus õppida.....	14	Juurdepääs.....	43
Euroopa Nõukogu põhimõtted täiskasvanute koolituse vallas.....	14	IX peatükk. Kehaline kasvatus ja sport	45
Täiskasvanute koolitus vanglateskkonnas.....	16	Füüsilise tegevuse tähtsus.....	45
III peatükk. Hariduse koht vanglarežiimis	18	Kehalise kasvatus ja spordi eristamine.....	45
Võimalikud vastuolud hariduse ja vanglarežiimi vahel.....	18	Eesmärgid.....	46
Hariduse panus.....	19	Kvaliteedi tagamise viisid.....	46
Võrdne seisund ja õppimise eest maksmine.....	19	Suhtlemine vanglavälise ühiskonnaga.....	48
Vanglaametnike suhtumine haridusse.....	20	Erikohandused.....	49
IV peatükk. Osalejad ja motiveerimine	22	X peatükk. Loome- ja kultuuritegevus	49
Kinnipeetavatest õpilased.....	22	Loomevõime.....	49
Dünaamiline motivatsiooni mõiste.....	22	Kultuuritegevus.....	49
Palk.....	23	Väljaarendamata anne vanglas.....	50
Aineline ja sotsiaalne keskkond.....	23	Kunsti atraktiivsus.....	51
Hariduse seisund vanglas.....	23	Väljendusvabadus.....	51
Hariduse sõltumatus.....	24	Mitteelitaristlik ja mitmekultuuriline lähenemine.....	51
Kutseoskused.....	25	Suhtlemine vanglavälise ühiskonnaga.....	52
Värbamine ja "haridusturg".....	25	XI peatükk. Sotsiaalne kasvatus	53
Õpetamismeetodid.....	25	Sotsiaalse kasvatus mõiste.....	53
V peatükk. Täiskasvanute koolitamise meetodika	27	Erinevate töötajarühmade kaasamine.....	53
Hariduslik mahajäämus.....	27	Teabe andmine.....	54
Täiskasvanute koolitamise erijooned.....	27	Tundeelamuslikud ja suhtumisprobleemid.....	54
Õpilaste suur voolavus.....	28	Norra kursus.....	55
Väikesed õpperühmad ja individuaalprogrammid.....	28	Vahi alt vabanemisele suunatud mõtteviis.....	55
Kaugõpe.....	29	Kodanikuõpetus.....	56
Personaalarvuti.....	30	Paindlik meetodika.....	56
Koolituse ja töö kombineerimine.....	30	Käesolevas peatükis esitatud põhimõtete kohaldamine vanglas.....	57
Hindamine.....	32	XII peatükk. Väljaspool vanglat ja vanglas toimuva koolituse seos	58
VI peatükk. Õppimisvõimalused	33	Vanglavälise koolitus.....	58
Hariduse sisu üle otsustamine.....	33	Koolitus vahi alt vabastamise järel.....	59
Suhtlemine vanglavälise ühiskonnaga.....	33	Vanglasisene koolitus.....	60
Hariduse pakkumise mitmekülgsus.....	33	XIII peatükk. Vanglasisese koolituse Tingimused	62
Põhiharidus.....	34	Koosseis.....	62
Muu emakeelega isikud.....	36	Vabatahtlikud.....	62
		Koolituse kavandamine.....	64
		Vahendid.....	65
		Juurdepääs.....	65

VANGLAHARIDUST KÄSITLEV MINISTRITE KOMITEE SOOVITUS R (89)12
LIIKMESRIIKIDELE

(Vastu võetud Ministrite Komitees 13. oktoobril 1989 ministrite asetäitjate 429. kohtumisel.)

Ministrite Komitee, toimides Euroopa Nõukogu põhikirja artikli 15 punkti b kohaselt ning

arvestades, et õigus haridusele on esmatähtis,

arvestades hariduse tähtsust üksikisiku ja ühiskonna arengus,

tõdedes eeskätt, et suurel osal kinnipeetavatest on haridusega olnud väga vähe tulemuslikke kokkupuuteid, mistõttu neil on haridust väga vaja,

arvestades, et vanglaharidus aitab vanglaid inimlikumaks muuta ja parandada kinnipidamistingimusi,

arvestades, et vanglaharidus hõlbustab oluliselt kinnipeetava naasmist ühiskonda,

tõdedes, et teatavate õiguste või meetmete praktilisel rakendamisel järgnevate soovituste kohaselt võivad erinevused süüdimõistetud kinnipeetavate ja eelvangistatute puhul olla põhjendatud

ja

võttes arvesse soovitust R (87) 3 Euroopa vanglaeeskirja kohta ja soovitust R (81)17 täiskasvanute koolitamise põhimõtete kohta,

soovitab liikmesriikide valitsustel tegutsemisel lähtuda järgmistest põhimõtetest:

- 1) kõikidel kinnipeetavatel peab olema võimalus saada haridust, mis kavandatu kohaselt hõlmab loenguid, kutseõpet, loovat ja kultuurilist tegevust, kehalist kasvatust ja sporti, sotsiaalset kasvatust ja raamatukogu kasutamise võimalust;
- 2) kinnipeetavatele antav haridus peaks olema samasugune nagu samavanustele inimestele väljaspool vanglaid antav haridus ja kinnipeetavate õppimisvõimalused peaksid olema võimalikult laialdased;

- 3) vanglahariduse eesmärk on arendada isiksust kui tervikut, pidades silmas tema sotsiaalset, majanduslikku ja kultuurilist tausta;
  - 4) kõik vanglasüsteemi haldamise ja vanglate juhtimisega tegelevad inimesed peaksid haridust soodustama ja toetama nii palju kui võimalik;
  - 5) haridus peaks vanglas olema vähemalt niisama tähtsal kohal kui töö ja kinnipeetavad ei tohiks hariduse omandamisel kanda rahalisi ega muid kaotusi;
  - 6) tuleks teha kõikvõimalikke pingutusi, et ergutada kinnipeetavaid aktiivselt osalema igakülgse hariduse omandamisel;
  - 7) tuleks koostada arengukavad tagamaks, et vanglakoolitajad kasutavad täiskasvanute õpetamiseks sobivaid meetodeid;
  - 8) erilist tähelepanu tuleks pöörata erivajadustega kinnipeetavatele, eeskätt nendele, kellel on lugemis- või kirjutamisraskusi;
  - 9) kutseõppe eesmärk peaks olema inimese mitmekülgne arendamine, kusjuures arvesse tuleks võtta tööturu suundumusi;
  - 10) kinnipeetavatel peaks olema võimalus pääseda hästi varustatud raamatukogusse vähemalt kord nädalas;
  - 11) kinnipeetavaid tuleks ergutada tegelema kehalise kasvatus ja spordiga;
  - 12) loovale ja kultuurilisele tegevusele tuleks pöörata suurt tähelepanu, sest just selline tegevus võimaldab kinnipeetavatel ennast arendada ja väljendada;
  - 13) sotsiaalne kasvatus peaks olema eeskätt rakenduslik, et hõlbustada kinnipeetavate toimetulekut igapäevase vanglaeluga ja naasmist ühiskonda;
  - 14) võimalust mööda tuleks kinnipeetavatel lubada omandada haridust väljaspool vanglat;
  - 15) kui õpetamine peab toimuma vanglas, peaks sellesse võimalikult palju kaasatud olema vanglaväline ühiskond;
-

- 16) tuleks võtta meetmeid, mis võimaldavad kinnipeetavatel pärast vabanemist oma haridusteed jätkata;
  - 17) tuleks tagada kinnipeetavatele sobiva hariduse andmiseks vajalike rahaliste ja muude vahendite ning õpetajate olemasolu.
-

ARUANNE VANGLAHARIDUSE KOHTA

Sissejuhatav märkus

Vanglahariduse asjatundjate erikomiteele tehti ülesandeks koostada mitte üksnes soovitus, vaid ka seletuskiri, mis on esitatud järgnevates peatükkides. Tihtipeale on Euroopa Nõukogu aruanded esitatud vormis, kus iga soovitus selgitatakse või täpsustatakse eraldi. Komitee leidis, et selline range vorm käesoleva uurimuse puhul ei sobi, sest valdkond on oma olemuselt väga eripärane. Siiski on eespool esitatud soovitused ja järgnevad peatükid üldjoontes vastavuses. 1.–3. soovitus peegeldab eelkõige II peatükis “Vanglahariduse eesmärgid” sisalduvat arutelu. 4. ja 5. soovitus on seotud III peatükiga “Hariduse koht vanglarežiimis”. 6. soovitus käsitleb motiveerimist ja osalemist, mida vaadeldakse IV peatükis. 7. soovitus, milles rõhutatakse, et täiskasvanute õpetamiseks tuleb kasutada sobivaid meetodeid, vastab V peatükile. Järgmised kuus soovitus (8.–13.) on seotud vanglahariduse eri tahkudega ja igäüht neist käsitletakse eraldi VI–XI peatükis. 14.–16. soovitus tegeleb vanglasisese ja -välise hariduse vaheliste seostega, millest räägitakse XII peatükis. Viimane soovitus (17.) vanglahariduseks vajalike vahendite kohta on seotud viimase, XIII peatükiga, kuigi aineliste vahendite vajalikkust on põhjendatud eespool, sissejuhatava peatüki punktis 1.8.

I peatükk. Sissejuhatus

Ülesanded

- 1.1. Käesolev vanglahariduse asjatundjate erikomitee aruanne, mis koosneb soovitustest ja seletuskirjast, tuleneb Euroopa kuritegevusküsimuste komitee (CDPC) 1984. aasta otsusest (CDPC/74/060484) asutada erikomitee, mille ülesanded olid järgmised:
- a) uurida vanglahariduse süsteemi Euroopa Nõukogu liikmesriikides, muu hulgas:
    - i) vanglasisest haridust, sealhulgas kaugõpet, raamatukogusid, kutseõpet (töökojad, põllumajandusrajatised jne), kultuurilist tegevust ja sporti,
    - ii) vanglavälist haridust (kesk-, kõrg-, kutseharidus jne),
    - iii) meetmeid, millega ergutada kinnipeetavaid ennast vanglas harima ja oma haridusteed pärast vabanemist jätkama;
  - b) koostada soovitused ja seletuskiri, mis käsitlevad haridust kinnipidamisasutustes.

Osalised

- 1.2. Erikomitee pidas 1984. aasta oktoobrist 1988. aasta oktoobrini Strasbourgis seitse koosolekut. Erikomitee liikmed olid järgmised:
- Austria:* Peter Ziebart (kõik koosolekud);
- Taani:* Henning Jørgensen (kõik koosolekud);
- Prantsusmaa:* Jean-François Monereau (1. koosolek) ja Alain Blanc (2.–7. koosolek);
- Iirimaa:* Kevin Warner (*komitee esimees*) (kõik koosolekud);
- Itaalia:* Luigi Daga (esindas ka tingimisi karistamise ja kriminaalhoolduse alalist Euroopa konverentsi) (1.–4. ja 6. koosolek);
- Luksemburg:* Mil Jung (1. koosolek) ja Alain Wagner (kõik koosolekud);
- Madalmaad:* Robert Suvaal (kõik koosolekud);
- Türgi:* Mustafa Yurdakul Altay (1. ja 2. koosolek), Huseyin Turgut (1. koosolek) ja Mustafa Yucel (3.–7. koosolek);
-

Ühendkuningriik: Arthur Pearson (2. ja 3. koosolek) ja Ian Benson (4.–7. koosolek).

Eksperdid, kellel paluti teha teatavatel koosolekutel ettekandeid, olid Marianne Hakansson (Rootsi), Ettore Gelpi (UNESCO) ja R. Mirandela da Costa (Portugal).

Komiteed abistasid Euroopa Nõukogu töötajad Ekkehart Muller-Rappard, Aglaia Tsitsoura ja Marguerite-Sophie Eckert (komitee sekretär) kuritegevusküsimuste osakonnast ja George Walker hariduse, kultuuri ja spordi direktoraadist.

1.3. Komitee töö käigus koostasid selle liikmed suure hulga dokumente vanglahariduse mitmesuguste tahkude kohta. Arutelude käigus otsustati paluda abi neilt Euroopa Nõukogu liikmesriikidelt, kes ei olnud erikomitees esindatud. Neil riikidel paluti 1987. aastal esitada oma vanglaharidussüsteemide põhijooned ja teatada komiteele igasugustest ettevõtmistest, mis võiksid pakkuda erilist huvi. Komitee sai kasulikke vastuseid Belgialt, Hispaanialt, Maltalt, Norralt, Portugalilt, Rootsilt ja Šveitsilt. Lisaks sellele sai komitee kasutada 1984. aasta suvel Küprosel ja Inglismaal peetud kahe vanglaharidust käsitleva rahvusvahelise konverentsi dokumente ja aruandeid, mis olid talle alguses suureks abiks oma tegevuskava koostamisel. 1988. aastal peeti laiemalt nõu, kui käesoleva aruande kavand saadeti kõikide Euroopa Nõukogu liikmesriikide esinduste juhtidele palvega teha märkusi enne seitsmendat ja viimast koosolekut. Tähelepanekuid esitasid Belgia, Küpros, Norra, Prantsusmaa, Šveits ja Taani ning need võimaldasid komiteel oma aruannet oluliselt selgemaks ja paremaks teha.

Hariduse lai määratlus

1.4. Euroopa Nõukogu liikmesriikide kultuur ja haridussüsteemid erinevad üksteisest suuresti. Ka vanglasüsteemides on suuri erinevusi, samuti vanglahariduse määratluses vanglate juhtkonna poolt. Hoolimata kõikidest nendest erinevustest saab vanglahariduse vallas teha hulga üldistusi. Ülesande kohaselt käsitletakse vanglaharidust käesolevas aruandes selle laias tähenduses, mis hõlmab raamatukoguteenuseid, kutseõpet, kultuurilist tegevust, sotsiaalset kasvatust, kehalist kasvatust ja sporti, samuti traditsioonilisi aineid hariduse kitsamas tähenduses. Käesolevas aruandes tähistavad mõisted "koolitaja" ja "õpetaja" töötajaid, kes aitavad kaasa loetletud tegevustele. Üldiselt võttes hõlmab mõiste "õpetaja" neid, kes tegelevad tavapärasema, harilikult õppetunnil põhineva hariduse andmisega,

samas kui mõistet "koolitaja" kasutab komitee, viidates isikutele, kes tegelevad täiskasvanute harimisega laiemas tähenduses. Mõistet "haridussektor" kasutatakse aruandes sageli ja see ei tähenda mitte üksnes seda ala vanglas, kus haridustööd põhiliselt tehakse, vaid ka kõiki kohti ja inimesi, mis või kes on seotud kinnipeetavatele hariduse andmisega laiemas tähenduses, ja hõlmab võimalaid, töökodasid, kus toimub kutseõpe, teatreid, raamatukogusid jne.

Aruande põhiküsimused

- 1.5. Arvestades mõiste "haridus" laia tõlgendust komiteele antud ülesandes, võib eeldada, et järgnevas aruandes sisalduvad arutlused ja ettepanekud on samamoodi laialdased ja mitmekülgsed. Kuid siiski domineerivad kaks teineteist täiendavat teemat: esiteks peab kinnipeetavate koolitus oma põhimõtte, meetodite ja sisu poolest olema võimalikult sarnane parima täiskasvanute koolitusega väljaspool vanglaid ja teiseks peaks hariduse andmisel pidevalt püüdma kinnipeetavaid siduda välismaailmaga ning taotlema kinnipeetavate ja välismaailma võimalikult täielikku ning konstruktiivset suhtlemist.
  - 1.6. Olgugi et käesolevas aruandes üritatakse selgitada kinnipeetavatele hariduse andmisega seotud tähtsaid põhimõtteid, püüdis erikomitee teha aruande ka võimalikult rakenduslikuks. See sisaldab mitmete riikide kogemustest arvukaid näiteid, mis loodetavasti kujutavad endast realistlikke ettepanekuid. Kuna neid elulisi näiteid on tihti peale kirjeldatud üksnes lühidalt, võib lisateavet saada asjaomastelt ametiasutustelt või viidatud dokumentidest. Komitee arvates oli oluline tunnistada üldlevinud ebakohti lootuses, et leitakse viisid, kuidas need kõrvaldada. Komitee veendumus, et aruandest on rohkem kasu, kui see on rakenduslik ja sisaldab elulisi näiteid ning käsitleb samas ka põhimõttelisi küsimusi, selgitab osaliselt aruande laialivalgust.
  - 1.7. Komitee oli kindalt arvamusel, et igal riigil on vähemalt mõnes vanglahariduse valdkonnas arenguruumi. VI peatükis rõhutatakse, et kinnipeetavate koolitus peaks olema mitmekülgne ja eri tasemel, sest nende vajadused ja olud erinevad suuresti. Paljud riigid leiavad, et tähelepanu on vaja pöörata ka sellistele tahkudele nagu hariduse koht vanglarežiimis, kasutatavad õppemeetodid, koolitajate toetamine, kättesaadavad vahendid jne. Tuleb aga märkida, et on riike, kus haridus vanglasüsteemis on vähetähtis ja oma ulatuselt piiratud ning vahendid puudulikud. Eriti peab see paika juhul, kui koolitus piirdub üksnes õhtuse õppe või siis kirjaoskuse õpetamisega, mida täiendavad muud kaugõppe teel antavad ained, või juhul,
-

kui tootmistöö on sedavõrd ülekaalus, et isiksuse areng või üldharidus jääb tagaplaanile. X peatükis kirjeldatud loovat tegevust tuleb paljudes vanglates ja vanglasüsteemides laiendada. Raamatukogusid ja kehalist kasvatust käsitlevates peatükkides väljapakutud mõõdukaid nõudeid ei täideta paljudes kohtades. Eelkõige seavad vanglakoolitajate ja samamoodi ka vanglaid haldavate asutuste ette tõsiseid küsimusi suured erinevused, mis on kinnipeetavatele vanglas ja vanglaväliselt antava koolituse vahel, nagu on märgitud XII peatükis.

Vanglahariduse andmiseks kasutatavate vahendite vajalikkuse põhjendus

- 1.8. Euroopa Nõukogu liikmesriikide vanglates on umbes 330 000 inimest. Toetamaks sisulise, tervikliku ja heatasemelise hariduse andmist nendele meestele ja naistele, nagu seda tehakse käesolevas aruandes, on vaja põhjendada selleks tarvilike rahaliste ja muude vahendite vajalikkust. Komitee leidis, et kinnipeetavatele hariduse (võimaluse korral vanglavälisest haridusest parema hariduse) andmiseks on ainelisi vahendeid vaja eraldada mitmel põhjusel. Esiteks on vangla oma olemuselt ebaloomulik ja mõjub isiksusele mitmel viisil hävitavalt. Osana vanglasüsteemist suudab haridus muuta seda olukorda vähem ebaloomulikuks ja teataval määral piirata kahjustusi, mida vangistus meestele ja naistele tekitab. Teiseks tuleks asja vaadata õigluse seisukohast – suurel osal kinnipeetavatest on olnud haridusega väga vähe või halbu kogemusi, mistõttu neil on võrdsete võimaluste põhimõtet silmas pidades nüüd õigus saada erilist tuge oma haridusliku mahajäämuse kõrvaldamiseks. Kolmandaks põhjenduseks võib tuua rehabilitatsiooni – haridus suudab ergutada ja aidata neid, kes püüavad kuritegevusest loobuda. Arvestades tegurite paljusust on ülimalt raske kindlaks teha, kas vahendite eraldamine kinnipeetavate koolitamiseks ennast ära tasub, kuid üks asjaolu on tähelepanuväärne: hariduskulud on enamasti väga väikesed, võrreldes vanglate üldiste halduskuludega (ja samuti võrreldes kuritegevusest tulenevate kuludega ühiskonnas). Lisaks sellele ei ole enamiku harivate tegevuste maksumus (ruumide, raha jne osas) suur, võrreldes muude tegevustega nagu töö.
  - 1.9. Komitee oli seisukohal, et kinnipeetavate koolitamisel tuleks esmatähtsaks pidada neid, kelle hariduslik mahajäämus on kõige suurem; paljude kinnipeetavate mahajäämuse olemust on kirjeldatud IV peatükis. Loomulikult ei ole kõik kinnipeetavad sellises olukorras. Mõnes riigis satub vanglasse üha rohkem haritud inimesi, seda nii uimastikuritegude tõttu kui ka muudel põhjustel. Kuigi suurimat tähelepanu tuleks nüüd pöörata neile, kes enne
-

vangi sattumist on saanud kõige vähem haridust, on haridus kõikide kinnipeetavate jaoks oluline. Kõigil neil on vaja vastu seista vangistuse kahjulikule mõjule, kusjuures elukestva õppimise käsitusest lähtuvalt õpib ja areneb inimene kogu oma elu vältel.

Vanglakoolitajate ühised seisukohad

- 1.10. Nagu juba mainitud, pidi komitee toime tulema suurte erinevustega, mis on riikide kultuuris ning haridus- ja vanglasüsteemis. Sellest hoolimata märkis komitee, nagu mujalgi täheldatud, et eri riikides vanglahariduse vallas töötavatel inimestel on üksteisega siiski ka palju ühist. Tõepoolest, eri riikide vanglakoolitajatel on üksteisega tihtipeale rohkem kogemusi jagada kui oma riigi muudes valdkondades tegutsevate koolitajatega. See võib kujutada endast nii ühiste raskuste piiritlemist ja lahendamist kui ka heade kogemuste jagamist. Nende ühiste seisukohtade tõttu leidis komitee, et väga tähtsal kohal on mõtete ja teabe vahetamine nii eri riikides vanglahariduse alal tegutsevate haldustöötajate kui ka koolitajate vahel. Komitee kiitis heaks Inglismaa ja Walesi Vanglate Ameti kavatsuse kutsuda iga aasta suvel toimuvast koolitusest osa võtma ka teiste riikide vanglaõpetajaid. Samuti märkis komitee, et on toimunud mitu vanglatega seotud raamatukoguhoidjate rahvusvahelist kokkutulekut. Siiski on vaja rohkem seda laadi teabevahetust, mille eestvedajaks võiks olla Euroopa alaline vanglahariduse komitee, mis võiks sarnaneda tingimisi karistamise ja kriminaalhoolduse alalise Euroopa konverentsi või Põhja-Ameerikas tegutseva Parandusliku Hariduse Ühendusega. Veel üks võimalus on vanglaharidust käsitlev rahvusvaheline ajakiri. Kuid hetkel tuleks esmatähtsaks pidada üleeuroopalist konverentsi, mis kujutaks endast käesolevast aruandest tulenevat ettevõtmist ja keskenduks aruandes tõstatatud küsimustele.
- 1.11. Olles teadlik vanglahariduse paljudest iseärasustest, mida võib täheldada riikide ja kultuuride erinevusest olenemata, uskus komitee, et tema aruannet oleks kasulik laialdaselt levitada nende hulgas, kes vahetult tegelevad kinnipeetavate koolitamisega, ja mitte üksnes haldustöötajate seas. See ei tähenda, et aruanne oleks mingis mõttes vanglahariduse viimane sõna või täielik juhend. Aruanne tuleneb pigem vanglahariduse eripära sügavast mõistmisest ja lootusest, et see võib teataval viisil kaasa aidata edasisele mõttevahetusele kõnealuses valdkonnas.

- 1.12. Komitee liikmed soovisid märkida, et hindavad CDPC otsust algatada käesolev uurimus ja samuti Euroopa Nõukogu liikmesriikidele antud võimalust osaleda rahvusvahelises arutelus, mis on seotud komitee tööga.
-

II peatükk. Vanglahariduse eesmärgid

Õigus õppida

2.1. Haridust vanglas tuleks pidada vähemalt sama tähtsaks kui väljaspool vanglaid antavat haridust. Eelkõige peaksid hariduse eesmärgid vanglas olema sisuliselt samad mis täiskasvanute koolitusel. (Täiskasvanute koolituse tunnusjooni on kirjeldatud käesolevas aruandes läbivalt, kuid eeskätt siiski punktis 5.2.) Vanglahariduse põhieesmärgiks peab olema võimaldada õppimist, mis on iga mehe ja naise õigus ning tema arengu võti.

2.2. Õigus õppida on määratletud täiskasvanute koolitust käsitleval neljandal UNESCO rahvusvahelisel konverentsil vastuvõetud deklaratsioonis. See on:

- õigus lugeda ja kirjutada;
- õigus küsida ja analüüsida;
- õigus kujutleda ja luua;
- õigus lugeda enda maailma kohta kirjutatut ja kirjutada ajalugu;
- õigus juurde pääseda harivatele vahenditele;
- õigus arendada isiklikke ja ühiseid oskusi.

Euroopa Nõukogu põhimõtted täiskasvanute koolituse vallas

2.3. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee pakkus 1981. aastal soovitusena välja täiskasvanute koolitamise põhimõtted, milles läheneti täiskasvanute koolitusele laiapõhjaliselt ja paindlikult, määratledes seda muu hulgas kui "võrdsete õppimisvõimaluste ja kultuurilise võrdõiguslikkuse alustala". Selle soovitusel lisas öeldakse:

"Täiskasvanute koolitamise eesmärgid silmas pidades on oluline:

- 1) käsitleda täiskasvanute koolitust majanduse ja ühiskonna arengu ühe tegurina;
- 2) võtta täiskasvanute koolitamisel arvesse inimest kui tervikut, pidades silmas tema sotsiaalset, majanduslikku ja kultuurilist tausta, ja selleks vähendada suuri erinevusi üldhariduse ja kutseõppe vahel;
- 3) järk-järgult sulandada täiskasvanute koolitus terviklikku elukestva õppimise süsteemi, töötades kõikidel haridustasanditel välja

lähenemisviise ja meetodeid, mida täiskasvanud saavad kasutada, et rahuldada oma mitmesuguseid elu jooksul tekkivaid õppimisvajadusi;

- 4) edendada täiskasvanute koolituse kaudu meeste ja naiste kui lapsevanemate, tootjate, tarbijate, massiteabevahendite kasutajate, kodanike ja ühiskonnaliikmete tegusa rolli ja kriitilise suhtumise väljakujunemist;
- 5) seostada täiskasvanute koolituse kujundamine võimalust mööda ja siseriiklike olusid silmas pidades asjaomaste täiskasvanute elulaadi, kohustuste ja probleemidega;
- 6) ergutada tööstus- ja kaubandusettevõtteid ning ametiasutusi edendama täiskasvanute koolitust, võttes lisaks oma tehnilistele nõudmistele arvesse koolitusvajadusi, mis on seotud võrdõiguslikkusega tootmistegevuses ning sotsiaalses ja kultuurilises arengus;
- 7) soodustada tervishoiu, elatustaseme, keskkonna, elamumajanduse, tööhõive, pereelu, kultuuri ja vaba aja vallas koostööd täiskasvanute koolitamisega tegelevate riiklike, vabatahtlike ja eraasutuste (sealhulgas ülikoolide) ning
- 8) muude haridusasutuste ja hoolekandenasutuste vahel;
- 9) toetada täiskasvanute koolitamise vallas tehtavaid katsetusi, mille eesmärk on pakkuda tegevust ja luua töövõimalusi, eelkõige neid, mis vastavad ühiskonna vajadustele, mida vaba ettevõtlus ega avalik sektor ei rahulda.”¹

2.4. Üks katsete kogumikke, mida rahastas Kultuurikoostöö Nõukogu, oli projekt nr 9 nimetusega “Täiskasvanute koolitus ja ühiskonna areng”. Selle kohta koostatud aruandes käsitletakse täiskasvanute koolitust pigem osalemise ja kogemisenä kui teadmiste või oskuste passiivse omandamisena; see on vahend, mille abil inimesed uurivad ja avastavad iseennast ning oma rühmakuuluvust. Projekti nr 9 käsitleval lõppnõupidamisel vastuvõetud deklaratsioonis soovitati “täiskasvanute koolitust ja elukestvat õpet käsitada nii inimõigusena ja tähtsa eeldusena, et mehed ja naised kohaneksid kiirete muutustega ühiskonnas, kui ka suutlikkusena täielikult ära kasutada

---

¹ Recommendation No R (81) 17 of the Committee of Ministers to member states on adult education policy (Council of Europe, 1981). [Täiskasvanute koolitamise põhimõtteid käsitlev Ministrite Komitee soovitus R (81) 17 liikmesriikidele (Euroopa Nõukogu, 1981).]

---

võimalust kujundada oma elu ja osaleda tegusalt arengus". Siinkohal peeti arengu all silmas ühiskonna, majanduse ja kultuuri arengut.²

Täiskasvanute koolitus vanglateskkonnas

- 2.5. Kinnipeetavatega töötavate koolitajate põhiülesanne on püüda muuta vanglas antav haridus sarnaseks täiskasvanutele antava haridusega väljaspool vanglaid. Teisisõnu, haridus vanglas on väärtus omaette, mis ei sõltu vanglasüsteemi eesmärkidest. See lähenemisviis on asjakohane kõikides Euroopa Nõukogu liikmesriikide vanglasüsteemides.
- 2.6. Siiski tuleb silmas pidada vanglateskkonda, kus täiskasvanute koolitamine peab toimuma. Vabaduse äravõtmine põhjustab kannatusi ja isiksuse allakäiku, kusjuures haridus võib neid kahjustusi tunduvalt vähendada. Tegelikult on just vangistuse kahjulikud tagajärjed – isiksusetaju nõrgenemine, vanglateskksiks muutumine ja ühiskonnast võõrdumine – põhjenduseks sellele, et vanglateskkonnas hariduse andmiseks on vaja rohkem vahendeid ja pingutusi kui vanglavälises ühiskonnas. Õige täiskasvanute koolitus aitab mõnevõrra vähendada vangistuse ebaloomulikkust.
- 2.7. Mõnel juhul on vanglaharidust nähtud ka sotsialiseerimise ja resotsialiseerimise vahendina. See võib olla õigustatud tingimusel, et sellega ei sunnita inimestele peale teatavat käitumist. Õige haridus peab arvestama õpilase puutumatust ja valikuvabadust. Siiski võib haridus õpilastes äratada häid peidetud võimeid ja teadvustada neile uusi võimalusi ning sellega seoses hõlbustada neil loobumist kuritegevusest.
- 2.8. Kuigi koolitajad peavad oma põhieesmärgid seadma oma erialast lähtuvalt, nagu eespool märgitud, on oluline tunnustada, et hariduse ja vanglasüsteemi kui terviku eesmärgid ei pea oma põhisisult tingimata olema vastuolus. Tegelikult peaksid need teineteist täiendama nagu vanglarežiimi paranduslikud eesmärgid muudetud Euroopa vanglaeeskirjades: "64. Vangistus on vabaduse äravõtmise tõttu juba iseenesest karistus. Seetõttu ei pea vangistustingimused ja vanglarežiim sellest tulenevaid kannatusi suurendama, välja arvatud need juhtumid, mis kaasnevad põhjendatud eraldamise või korra hoidmisega.

---

² Adult education and community development (Council of Europe, 1987). [Täiskasvanute koolitus ja ühiskonna areng (Euroopa Nõukogu, 1987).]

65. Tuleb teha kõik pingutused tagamaks, et vanglarežiimi kavandada ja korraldada nii, et:

- a) oleksid tagatud elamistingimused, mis ei riiva inimväärikust ja mis on kooskõlas ühiskonnas heakskiidetud normidega;
- b) võimalikult palju väheneks vangistuse kahjulik mõju ja erinevus vanglas ning vabaduses elamise vahel, mis kipuvad vähendama kinnipeetavate eneseaustust või vastutustunnet;
- c) säiliks ja tugevneksid sidemed sugulaste ja vanglavälise ühiskonnaga, mis on nii kinnipeetavate kui ka nende perekondade huvides;
- d) kinnipeetavatel oleks võimalus arendada oskusi ja võimeid, mis parandavad nende väljavaateid pärast vabanemist edukalt kohaneda.”³

2.9. Täiskasvanute koolitajad peavad suutma igas olukorras kohaneda ümbruskonnaga, milles nad töötavad, ja pöörama tähelepanu sellest tulenevatele erivajadustele. See kohanemine on eriti tähtis vanglateskkonnas. Suur osa käesolevast aruandest kirjeldab näidete varal ja uurib vanglaharidusele omaseid küsimusi. Siiski peavad vanglates töötavad õpetajad ja koolitajad nagu muudegi erialade esindajad lähtuma põhieesmärkide ja suundumuste seadmisel oma erialast. Seetõttu on kogu käesolevas aruandes rõhk täiskasvanute koolituse üldtunnustatud eesmärkidel ja lähenemisviisidel. Võttes aluseks põhimõtted täiskasvanute koolituse sellest valdkonnast, millega nad tegelevad, püüavad vanglakoolitajad anda kinnipeetavatele võimalusi ennast täiendada ning parandada oma enesehinnangut ja eneseusaldust nii, nagu on sätestatud õppimisõiguse UNESCO määratluses, mida on kirjeldatud eespool.

2.10. Vanglahariduse asjatundjate erikomitee rõhutas vanglahariduse suunda, mis tuleneb vanglavälisest haridusmaailmast, kuid võib kinnipeetavatele mõelduna sellest erineda, nentides samas, et selline lähenemisviis on ilmselt suurim panus, mida haridus saab anda kinnipeetavate üldisesse heaolusse ja vanglarežiimile. Kui kinnipeetavad mõistavad, et pakutav haridus on kõrgetasemeline, arvestab nende vajadusi, võimaldab neil valida ja jätab neile mänguruumi ning et selle abil ei püüta neid manipuleerida, on nad ihu ja hingega õppetöö juures, mis läbi nad inimestena tõenäoliselt arenevad.

---

³ European Prison Rules (Council of Europe, 1987). [Euroopa vanglaeeskiri (Euroopa Nõukogu, 1987).]

III peatükk. Hariduse koht vanglarežiimis

Võimalikud vastuolud hariduse ja vanglarežiimi vahel

- 3.1. Eespool kirjeldatud täiskasvanute koolitus on ainus mõistlik ja tõhus õppevorm. Siiski on vaja meeles pidada, et hariduse andmise ja vanglarežiimi vahel võib tekkida mõningaid vastuolusid, sest haridus keskendub rohkem inimeste võimetele ning ergutab neid osalema ja valikuid tegema. Vastandina sellele lähtuvad turvasüsteemid pigem inimeste halbade külgedest ja püüavad käitumist ohjata. Sellised vastuolud ei ole siiski lahendamatud ja haridus võib vanglarežiimis luua edasiviivaid võimalusi.
- 3.2. Komitee arvates oli seda laadi vastuolusid vaja käsitleda, et leida neile lahendus. Vanglaid iseloomustatakse tihtipeale kui asutusi, kus valitseb piiramatu võim. Kinnipeetavalt saab ära võtta peaaegu kogu vastutuse oma elu korraldamise eest. Teatavates valdkondades võivad haridus- ja vanglatöötajate vaated kinnipeetavate kohtlemise osas olla vastukäivad. Ühes Norra uurimuses on dokumenteeritud, et kui hariduse ja vangla vahel on huvide vastuolu, lükatakse kõrvale just hariduse huvid.⁴ Järgnevalt on loetletud mõned nimetatud uurimuses esitatud raskused, millega õpetajad silmitsi seisavad:
- kinnipeetava võib ühest vanglast teise viia haridustee jätkumist arvesse võtmata;
  - vangla juhtkonna võetud distsiplinaarmedetmete tagajärjel võidakse õpilane õppetööst pikaks ajaks eemaldada;
  - vanglavälist tegevust (nt ekskursiooni), mis võib olla õppimise lahutamatu osa, on raske korraldada;
  - rahvast täis ja mõnikord sobimatud kohad võivad mõjutada õpetamist;
  - ravimite kasutamine.

---

⁴ School Behind Bars (Skaalvik/Stenby, 1981). [Kool trellide taga (Skaalvik/Stenby, 1981).]

Hariduse panus

3.3. Kuigi hariduse ja vanglate esmaste eesmärkide vahel võib olla õigustatud erinevusi, aitab hariduse andmine tegelikult kaasa korra ja turvalisuse tagamisele vanglates. Seda seetõttu, et enda harimine aitab vangistatud meestel ja naistel lõdvestuda, pingest vabaneda, ennast väljendada ning arendada oma vaimseid ja kehalisi võimeid. Hea haridus toob õpilastes esile nende head omadused ja võimed, paneb neid ennast tundma rohkem inimestena ja seob neid vanglavälise ühiskonnaga. Seeläbi muutub vangla talutavamaks ja selle kahjustav mõju isiksusele väheneb, mis omakorda mõjub hästi kinnipeetava tervisele ja ohutusele, sest tal on rohkem vaimset ja kehalist tegevust. Kõik see hõlbustab vanglate haldamist, kuid eeldab samas vanglate haldajatelt vastutulekut. Et vanglaharidus oleks edukas, tuleb õpilastele anda teataval määral vabadust – ruumi olemiseks, liikumiseks ja suhtlemiseks, vaimset ruumi, kus nad saavad ennast tunda iseseisvalt ja teha valikuid, ja vabadust väljendada oma mõtteid ning tundeid.

Võrdne seisund ja õppimise eest maksmine

3.4. Täiskasvanute koolitusel on mõtet üksnes siis, kui selles osalemine on vabatahtlik. Selleks, et kinnipeetavatel oleks võimalus valida õppimise ja töötamise vahel, tuleb teha pingutusi. Vanglarežiimis peab hariduse seisund olema vähemalt võrdne töö omaga ja haridust tuleks tegelikult toetada sama palju kui tööd. Kinnipeetavad ei tohiks rahaliselt kaotada, kui nad pühendavad haridusele kogu oma aja või osa sellest, mistõttu tuleks nii enda harimise kui ka töö eest maksta võrdselt. Nii on see näiteks Iirimaal ja Taanis. Samuti ei tohiks hariduse kasuks otsustamisel väheneda kinnipeetavate võimalused enne tähtaega vabaneda. Vanglahariduse asjatundjate erikomiteel oli hea meel tõdeda, et 1987. aasta Ministrite Komitee vastuvõetud uutes Euroopa vanglaeeskirjades kajastub samasugune mõttelaad. Eeskirja punkt 78 sätestab: "Õppimist tuleks käsitleda režiimikohase tegevusena, mille seisund ja mille eest saadav tasu vanglates on sama mis tööl, kui õppimine toimub tavalisel tööajal ja on osa heakskiidetud individuaalsest täitmiskavast."⁵

3.5. Kahjuks on haridus liiga paljudes vanglates veel praegugi vähetähtsal kohal, piirdudes enamjaolt õhtuse õppega. Komitee käsitles hariduse omandamist kui kinnipeetavate tavalist päevast tegevust, mida tuleks võimaldada ja toetada samamoodi kui tööd. See võib põhjustada muid pingeid, kuna

---

⁵ European Prison Rules (Council of Europe, 1987). [Euroopa vanglaeeskiri (Euroopa Nõukogu, 1987).]

õppimine ja töötamine võivad hakata teineteisega võistlema. Siiski oleksid sellise pinged teretulnud, kui need muudavad nii töötamise kui ka õppimise ajakohasemaks ja meeldivamaks. Samuti on oluline töötajate suhtumine haridusse – vanglaametnikud võivad hariduse vastu olla, sest nad võivad seda näha üksnes kui vahendit, mille abil kinnipeetavad hoiduvad tööst kõrvale. Õppimise täielik ja ametlik tunnustamine tööga samaväärse tegevusena aitaks sellistest raskustest üle saada. Samuti oleks kasu sellest, kui leitaks viise, kuidas vanglaametnikud saavad õpetamise korraldusele kaasa aidata, ja kui töötajate koolitamisel pööratakse tähelepanu haridusest tulenevale kasule. On vaja üldiselt tunnustada, et töötamine ja õppimine on kaks teineteist täiendavat tegevust, millest kumbki pakub omal moel võimalusi ennast arendada ja teostada.

- 3.6. Kui haridusele antakse nii ametlikult kui ka režiimis tööga võrdne seisund, tuleks karistuste täideviimisel arvesse võtta kinnipeetavate õppimisvajadusi ja tegevusalasid. Näiteks tuleks püüda panna õppimisest huvitatud kinnipeetavad vanglatesse, kus neil on võimalus saada head haridust. Võimaluse korral tuleks kinnipeetavate teistesse vanglatesse üleviimisel vältida katkestusi koolituses, kultuurilises tegevuses jms osalemises. Kuigi käesolevas aruandes rõhutatakse, et haridust tuleks omandada tavalisel tööajal, on õppimine kinnipeetavatele oluline nii puhkeajal kui ka kartseris oleku ajal.

Vanglaametnike suhtumine haridusse

- 3.7. Kõikvõimalikud eelarvamused hariduse suhtes on vanglaametnike seas küllaltki levinud, mis on iseenesest tõsine asi ja mida tuleb hoolikalt uurida. Vanglaametnikel võib olla raske nõustuda sellega, et haridus ja töö peaksid olema võrdselt tähtsad – nad ei pruugi aru saada, et haridusest tulenev kasulik kõrvalmõju turvalisusele ja ohutusele võib üles kaaluda paindlikkust nõudvad toimingud, mida haridus eeldab. Isegi kui nende oma kogemused seoses haridusega on head või nad suhtuvad sellesse hästi, võib neil raske olla mõista täiskasvanutele sobiva hariduse isesugust laadi ja sisu. Lisaks sellele võib vanglaametnikel olla lihtsalt sellepärast raske nõustuda uue haridusalase tegevuse sisseseadmise ja vanglates, et see on uus ja nad vajavad kohanemiseks aega.
- 3.8. Arvatakse, et vastuolud tegevuse võimaldamise ja kontrolli säilitamise vahel põhinevad väärarusaamal. Ühes Ühendkuningriigi väljaandes väidab autor (kes on kogenud vanglajuhataja ja hetkel piirkonnaülem), et hoolitsus

suurendab kontrolli. Ta määratleb mõistet "dünaamiline turvalisus" kui olukorda, kus kõik vanglas töötavad inimesed juhivad oma töös kolmest põhimõttest – isiksuse tähtsustamine, suhted ja tegevus. Kui kõik vanglatöötajad peaksid neid oma ülesannete täitmisel silmas, mõistetakse vanglaharidust kooskõlas olevana vanglate üldisema olemusega. Samuti suurendaks selline lähenemine "dünaamilisele turvalisusele" kõikide töötajate rolli. Vanglaametnike piiratud roll ja nende endi piiratud võimalused haridusteed jätkata on põhjuseks, miks nad tihtipeale suhtuvad haridusse halvasti. Paljud kinnipeetavad ja vanglaametnikud vajaksid niinimetatud teist võimalust, aga kui ametnikud näevad, et see antakse üksnes kinnipeetavatele, tekitab see neis halvaks panu. Vanglaametnike suurem roll üheskoos suuremate koolitusvõimalustega parandaks nende enesehinnangut ja vähendaks halvustavat suhtumist.⁶

3.9. Kõnelauses valdkonnas leiduvat arenguruumi võib kujutada pidevjoonena.

Selle ühes otsas on mitteametlik korraldus, mille raames vanglate haridustöötajad, kasutades oma sidemeid vanglavälises ühiskonnas hariduse andjatega, tutvustavad vangivalvuritele õppimisvõimalusi, mida pakutakse neile endile või nende perekondadele. Selle teises otsas on ametlik seisukoht, mille järgi haridussektoril on kohustus anda haridust ja koolitust kõikidele vanglasüsteemi osalistele. Et seda ülesannet tõhusalt täita, on haridussektoril vaja tugevaid sidemeid hariduse ja koolituse andjate ning õppekavade kinnitajatega ühiskonnas, et tagada antava koolituse ja omandatud oskuste kooskõla riigi vajadustega. Seoses sellega on vaja abistada edasijõudmiskatseid sooritavaid vanglaametnikke, tagades neile võimaluse õppida ja tehnoloogia arenguga sammu pidada ning andes neile haridust, et nad ametlikult või mitteametlikult suudaksid kinnipeetavaid vabanemiseks paremini ette valmistada.

3.10. Kuigi vanglaharidus võib teretulnud kõrvaltootena aidata kaasa korra hoidmisele või parema õhkkonna loomisele vanglas, tuleb kinnipeetavatele haridust anda siiski nende endi pärast, juhindudes hariduse mõttest.

---

⁶ Ian Dunbar, A Sense of Direction (Home Office, 1985). [Ian Dunbar, Suunatunnetus (Ühendkuningriigi Siseministerium, 1985).]

IV peatükk. Osalejad ja motiveerimine

Kinnipeetavatest õpilased

- 4.1. On oluline, et kõiki vanglates hariduse andmisega tegelevaid inimesi ergutataks suhtuma oma õpilastesse kui täiskasvanutesse, kes osalevad tavalises täiskasvanute koolituses. Õpilasi tuleks pidada vastutustundlikeks inimesteks, kes saavad teha valikuid. Teisisõnu, vanglateskonna mõju tuleks võimalikult minimeerida ja õpilaste kunagist kuritegelikku käitumist ei tohiks meelde tuletada, et tekiks samasugune õhkkond, suhtlus ja tegevus nagu vanglavälises ühiskonnas toimuva täiskasvanute koolituse korral. Selle lähenemisviisi juures on oluline see, et õppekava peaks põhinema osalejate isiklikel vajadustel.
- 4.2. Kinnipeetavate haridusvajaduste uurimisest saab teha mõningaid üldistusi. Suur osa neist on tõsiselt mahajäänud inimesed, kellel on elus olnud palju ebaõnnestumisi. Need kinnipeetavad ei ole oma elus töö- või kutsealast koolitust üldse saanud või on seda saanud väga vähe. Nende enesehinnang on madal ja neil puudub osalemisvõime. Endi arvates on nad koolis läbi kukkunud. Alguses on nad veendunud, et haridusel ei ole neile midagi pakkuda. Paljudel on tõsiseid raskusi kirjaoskusega ja seetõttu tunnevad nad häbi.
- 4.3. Sellised inimesed on koolitajatele suureks väljakutseks, kõigepealt on alguses raske neid veenda, et nad üldse millestki osa võtaksid. Et motiveerida selliseid mehi ja naisi ennast harima, on vaja olla leidlik ja neid ergutada. Võtmeülesanne on taastada õpilase eneseusk. Selleks peavad koolitajad võtma kasutusele selliseid lähenemisviise, mida tavaliselt vanglates – tavakoolidest rääkimata – ei rakendata.

Dünaamiline motivatsiooni mõiste

- 4.4. Motivatsiooni mõiste vajab täiendavat uurimist. Komiteele antud ülesandes tõstatati see küsimus, mis kohustab komiteed uurima “meetmeid, millega ergutada kinnipeetavaid ennast vanglas harima ja jätkama oma haridusteed pärast vabanemist”. Komitee leidis, et igal juhul on vaja arvesse võtta suurema osa kinnipeetavate erivajadusi, mida eespool kirjeldati, ja eelkõige nende ebaseadmisvõimeid kokkupuuteid haridusega lapsepõlves. Seega pannakse

õpetajatele kohustus kõrvaldada osa minevikus saadud kahjustustest ja aidata oma võimalikel õpilastel üle saada lootusetusest. Seetõttu tuleb motivatsiooni vaadelda kui dünaamilist mõistet, mille kohaselt on kinnipeetavate vähene motivatsioon kunagiste (koolis ja mujal saadud) kogemuste tulemus. Kui vanglaõpetajad võtaksid omaks motivatsiooni muutumatu käsituse (mille järgi tuleneb tuimus inimese küündimatusest), oleks see nende õpilaste suhtes ebaaus ja kujutaks endast taktikalist viga.

- 4.5. Õnneks näitavad kogemused, et leidlike lähenemisviiside rakendamise ja vanglarežiimis haridusele piisava rolli andmise korral on kinnipeetavate osalusmäär suur ja saavutused head. Järgnevalt uuritakse mõningaid tegureid, mis mõjutavad kinnipeetavate osalemist õppimises.

Palk

- 4.6. Nagu juba mainitud, propageerib Euroopa vanglaeeskirja punkt 78 tööle ja õppimisele sama seisundi ja põhitasu kehtestamist. Kui kinnipeetavad saavad hariduse valimise korral vähem raha, on selge, et paljud neist loobuvad õppimisest. Ei ole õige eristada töö ja õppimisega seotud sissetulekut samamoodi kui ühiskonnas. Pigem tuleb hinnata õppimise ja töö suhtelist kasulikkust kinnipeetavatele. Komitee leiab, et siin on tegemist tähtsamate küsimustega kui tööviljakus ja et õppimisega tegelevaid kinnipeetavaid ei tohiks palgakaotusega ebaõiglaselt karistada.

Aineline ja sotsiaalne keskkond

- 4.7. Aineline ja sotsiaalne keskkond, kus õpetamine toimub, võib kinnipeetava motivatsiooni kas suurendada või vähendada. On oluline, et igasugune hariduse andmine toimuks võimalust mööda ühes selgelt eristatavas kohas, kus saab luua meeldiva õhkkonna, et õppekeskus muutuks kinnipeetavale mingisuguseks oasiks vanglas, kuid samas erineks koolist oma õhkkonna, korralduse, meetodite, ainete ja tegevusalade poolest ja oleks sobilik täiskasvanute koolitamisele.

Hariduse seisund vanglas

- 4.8. Taani uurimuses selle kohta, kuivõrd haridus kinnipeetavaid motiveerib, märgiti peamiste pärssivate teguritena ära suhteliselt väikesed palgad, mida

saadakse õppimises osalemisel, ning vanglatöötajate ja kaasvangide halb suhtumine haridusse. Need kaks tegurit on omavahel seotud, sest väikesed palgad annavad nii kinnipeetavatele kui ka vanglatöötajatele märku, et haridust peetakse tootmistööga võrreldes vähetähtsaks. Hariduse seisundit vanglates halvendab ka see, kui sellele jäetakse üksnes väike osa vanglapäevast – haridust antakse näiteks vabal ajal pärast tööd või teatavatel ajavahemikel on töö esikohal. Samuti õhustab hariduse seisundit see, kui hariduse andmiseks eraldatud koht ja vahendid on tööks ettenähtutega võrreldes kehvemad. Hariduse tunnustamine Euroopa vanglaeeskirja punktis 78 on tähtis põhimõtteline samm edasi, kuid sellele peab järgnema praktiline tegevus, et hajutada paljude, nii madalamate kui ka kõrgemate vanglaametnike eelarvamused kinnipeetavate koolitamise suhtes.

Hariduse sõltumatus

4.9. Üks kõige raskemaid ja keerulisemaid küsimusi, mille koolitajad peavad lahendama, on see, milline on nende seisund vanglasüsteemi kui terviku ja kinnipeetavate suhtes. On selge, et koolitamine peab toimuma piirangute raames, mis vanglate haldajad on seadnud turvalisust ja muid vanglasüsteemi üldeesmärke silmas pidades. Kui haridus on vanglasüsteemiga liiga tihedalt seotud, võivad paljud kinnipeetavad olla hariduse suhtes kahtlustaval seisukohal ja näha selles endaga manipuleerimise vahendit. Kui nad tunnevad, et enda harimine eeldab neilt oma vaimu allutamist vanglasüsteemile, põlgavad nad hariduse ära. Seetõttu vajab haridussektor teatavat sõltumatust. Lisaks sellele eeldab komitee soovitatud täiskasvanute koolitamise suund, et vanglaharidusega tegelejatele antakse oma töö tegemisel teatav tegevusruum või otsustamisvabadus. Loomulikult ei saa kuritegusid andeks anda ja kuritegeliku elu mõttetust võib õppetöös vabalt käsitleda, kuid kinnipeetavate suhtumises on teatavaid asju, mida koolitaja peab austama või vähemalt tunnustama. Nendeks on arvustav suhtumine võimusse, viha ühiskondliku ebaõigluse vastu, õnnetust saatusest tulenev ühtekuuluvustunne kinnipeetavate vahel jne. Nagu igasuguses täiskasvanute koolituses on motiveerimise ja osalemise seisukohalt määrava tähtsusega õpilaste ja võimalike õpilaste austamine ja tunnustamine. Vanglas töötavalt täiskasvanute koolitajalt eeldatavat professionaalsust näitab nõue, et koolitaja peab õpilast austama ja tunnustama (tema isikut, mitte kuritööd), kuid samas töötama vanglate haldajate seotud piirides ja vältima kinnipeetavate mõju alla sattumist. Kui kinnipeetavaid sel viisil austatakse ja tunnustatakse, tunneb igaüks neist, et ta on võimeline ennast harima.

Kutseoskused

4.10. Paljude kinnipeetavate jaoks on väga tähtis omandada kutseoskused, mis on samasugused väljaspool vanglat pakutavatega. Sellised kutseoskused on ihaldusväärsed kasulikkuse tõttu hilisemas elus, samuti hinnatakse sellealaseid saavutusi palju kõrgemalt kui spetsiaalselt vanglaharidusega seotud kutseoskusi. See, et kinnipeetavatel võimaldatakse omandada hea mainega erialade kutseoskusi, ei pea sugugi tähendama, et tuleks loobuda kursustest või tegevusest, mis on otseselt suunatud isiksuse arendamisele, enesekindluse suurendamisele jne ning välja töötatud konkreetse isiku vajadustest lähtuvalt.

Värbamine ja "haridusturg"

4.11. See, kuidas läheneda mõningatele kinnipeetavatele, kellele õppimine võiks kasulik olla, ja kuidas julgustada neid osalema, nõuab erilisi pingutusi ning need meetmed erinevad sõltuvalt vangla suuruselt, lubatud liikuvuse astmest vangla sees ja väljaspool seda, asjaolust, kas enamik kinnipeetavaid on pika või lühikese karistusajaga jne. Vähim, mida saaks teha, oleks pakkuda kõikidele kinnipeetavatele kohe pärast vanglasse saabumist paeluvat ja kergesti loetavat reklaamlehte, mis kirjeldab õppimisvõimalusi. Siiski on eelistatav koolitajate ja võimalike õpilaste vaheline silmast-silma kontakt, samuti tuleks püüda julgustada neid, kellel on madal enesehinnang oma õppimisvõime suhtes. Mõnikord on koolitajal võimalik kohtuda eraldi iga uustulnukaga või vähemalt pikaajalise karistuse kandjatega. Hollandi vanglates kasutatakse õppimise vastu huvi äratava hea vahendina "haridusturgu", mis kujutab endast koolitusrühma ja tavaliselt 20-30 kinnipeetava kokkusaamist. Sellel kokkusaamisel annavad koolitusrühma liikmed teavet pakutavate kursuste ja tegevuse kohta ning näitavad kasutatavat metoodikat video või muude vahendite abil. Õhkkond peaks olema mitteametlik, niisugune nagu täiskasvanute koolituskeskuse lahtiste uste päeval, kinnipeetavatele tuleks pakkuda kohvi ja teed, et nad tunneksid end vabalt. Vanglas levitatakse eelseisvat haridusturgu käsitlevaid üksikasju, muu hulgas ka televisiooni- või raadiovõrgu kaudu.

Õpetamismeetodid

4.12. Hariduse kvaliteet on kõige tähtsam tegur, mis mõjutab kinnipeetavate osalemist sellealases tegevuses. Mida suurem on lugupidamine kinnipeetava vastu, mida suuremad tema valikuvõimalused ja mida suurem seos on kursustel

ja tegevusel tema eluga, seda suurem arv kinnipeetavaid tegevusse lülitub. Kasutatavad õpetamismeetodid on kinnipeetava stimuleerimise seisukohast otsustava tähtsusega, seda eriti siis, kui suure tööpuuduse tõttu ei ole ajendiks paremad väljavaated tööd saada. Õpetamismeetodeid vaadeldakse põhjalikumalt järgmises peatükis, aga siinkohal võiks märkida mõningaid tähtsamaid tegureid, millega julgustada kinnipeetavaid õppetöös osalema ja edu saavutama:

- a) sihitus täiskasvanule;
- b) seos õpilase igapäevaelu kogemusega;
- c) õpilase vabatahtlik ja aktiivne osalemine;
- d) väikesed rühmad, mis võimaldavad kasutada individuaalprogramme;
- e) hariduse ja koolituse integreeritus;
- f) kursuste korraldamine moodulite kaupa.

4.13. Rõhutada tuleb viimast punkti, seda, mis puudutab motivatsiooni dünaamilist olemust. Paljude kinnipeetavate vähelubava tausta tõttu on loomulik, et mitmed tulevad hariduse juurde parimal juhul "segamotiividel". Kinnipeetavad võivad algselt õppetundi tulla näiteks uudishimust või põhjusel, et seal saab (meeste puhul) kohtuda naistega, et tundides valitseb pingevaba õhkkond, et seal on võimalik vabamalt rääkida, et neid koheldakse seal tavaliste inimestena, et nad saavad valmistada "kodust" toitu jne. Need on tavalised inimlikud soovid ja vähemalt alguses tuleks neid arvestada. See võimaldab õpetajatel õpilastega kontakti saavutada ja hea õpetaja kasutab selliseid "avanemisi" ära, aidates õpilastel näha uusi võimalusi ja avastada endas andeid, mida nad varem polnud märganud, nii et aja möödudes tekiksid neil tõsisemad eesmärgid. Niisugune lähenemisviis ei ole ebatavaline, sest ka vanglavälises ühiskonnas osalevad paljud inimesed täiskasvanute koolituses "segamotiividel" (eriti sotsiaalsete põhjuste tõttu), ja eelneva puuduliku haridusega inimestel võib alguses olla üsna ebaselge, mida nad tahavad või võivad õppetöoga liitumisest saada.

V peatükk. Täiskasvanute koolitamise metoodika

Hariduslik mahajäämus

5.1 Täiskasvanute koolitaja läheneb oma tööle vanglatesekonnas põhimõtteliselt samuti kui vanglavälises ühiskonnas. Kursuste ja pakutava tegevuse eesmärgid ning laad on samad, samuti õpetamismeetodid. Mõningad ettetulevad probleemid võivad olla erinevad ja kinnipeetavate ebasoodus seisund, mis tuleneb ühelt poolt eelmises peatükis kirjeldatud taustteguritest ja teiselt poolt asjaolust, et nad on vangistuses, kajastub loomulikult nii mitmeski haridusega seotud aspektis. Aga põhiliselt on need meetodid, mille abil täiskasvanute koolitaja kursusi ja tegevust kavandab, rakendab ja muudab, samasugused kui väljaspool vanglat. Tegelikult on vanglas toimuva õppetöö stiil, sisu ja probleemid väga sarnased selle tööga, mida tehakse väljaspool vanglat sotsiaalselt ja hariduslikult ebasoodsas seisundis olevate rühmadega. Käesolev peatükk vaatleb täiskasvanute koolitamise metoodikat vanglatesekonnas.

Täiskasvanute koolitamise erijooned

5.2. Täiskasvanute koolitamisel on mõningad erijooned. See nõuab eeskätt õpilase aktiivset kaasamist õpitava sisu ja õppeviiside üle otsustamisse ning saavutatud õpitulemuste hindamisse. Sageli on võimalik kogu ürituste korraldamine kinnipeetavatele üle anda, see kehtib eelkõige spordi- ja kultuuriürituste kohta. Täiskasvanute koolitus seostub ka palju rohkem kui kooliharidus osalevate õpilaste elukogemustega. Nii nagu väitis üks vanglakoolide õpetajate rühm: "Täiskasvanud õppuril on määratult palju rohkem teadmisi maailma kohta kui isegi kõige arenenumal lapsel."⁷

Rõhutades osalemise tähtsust, rõhutatakse samas ka aktiivseid õppeviise, mis on asjakohasemad traditsioonilistest passiivsematest õppeviisidest. Komitee leidis, et kinnipeetavatele ettenähtud haridus ja koolitus on väga lähedane Euroopa Nõukogu Kultuurikoostöö Nõukogu aruandes kirjeldatud vanglavälises ühiskonnas toimuvale täiskasvanute koolitusele: "Õppimine (...) põhineb motivatsioonil, on suunatud eesmärkide saavutamisele ja seostub probleemide lahendamisega. See ei toetu traditsioonilisele õpetaja-õpilase suhtele ega mahu

---

⁷ Adult basic education in prison establishments in Northern Ireland: a report by a working party (Northern Ireland Office, 1988). [Täiskasvanute põhiharidus Põhja-Iirimaa kinnipidamisasutustes: tööühma aruanne (Northern Ireland Office, 1988).]

traditsioonilise klassitunni raamesse. Täiskasvanute koolitus tähendab osalemist ja kogemist, mitte õpetaja jutu passiivset kuulamist.”⁸

5.3. Nende erijoonte tõttu peavad lähenemisviisid õpetamisel olema väga paindlikud, et kohanduda osalejate soovide ja eelistustega. Valik erinevate tegevusalade ja koolitusvaldkondade vahel peab olema võimalikult suur, seda ka kursuste sees. Kui võimalik, töötavad õpilased ja õpetajad õppekava välja üheskoos. Paljudes Madalamaade kinnipidamisasutustes on tavaks, et õpilased ja õpetaja sõlmivad mitteametliku lepingu konkreetse õppevaldkonna läbimiseks, pannes sellega õpilasele vastutuse ja osalemiskohustuse.

Õpilaste suur voolavus

5.4. Vanglatingimused nõuavad õpetamismeetodite suhtes täiendavat paindlikkust. Sageli esineb suur õpilaskonna voolavus, kuna nad vabastatakse või suunatakse mujale; neil peab olema võimalik kursustel osaleda ebaregulaarse ajakava kohaselt; paljudel on väga lühike karistusaeg. Lisaks sellele kehtivad eritingimused eelvangistuses viibijate suhtes. Kõike seda arvestades on märgatav eelis moodulite kaupa korraldatavatel lühiajalistel kursustel. Need võimaldavad õpilastel lühikese ajaga midagi väärtuslikku korda saata – nende jaoks, kes minevikus on vaid harva ülesannetega toime tulnud, on see eriti tähtis. Pealegi võimaldab selliselt korraldatud õpe jätkata samadel kursustel osalemist pärast vabanemist. Moodulitena korraldatavate kursustega on seotud loengukursused, mis on enamasti tavapärastele õppeainetele lisanduvad lühiajalised kursused õpilastele huvipakkuvate küsimuste käsitlemiseks. Sellekohaseks näiteks võiks olla terviseõpetus.

Väikesed õpperühmad ja individuaalprogrammid

5.5. Nii õpilaste vajaduste kui ka vanglatingimuste tõttu on õpetamisel muidki erijooni. Üldiselt on asjakohased väikesed rühmad, kus on võimalik teatavat tähelepanu pöörata individuaalprogrammidele ja töötada ka ebakorrapärase osaluse korral. Sageli tuleb õpetajatel kasutada oma õppematerjale, sest lastele mõeldud tekstid ei sobi ja arvesse tuleks võtta kõnealuste õpilaste konkreetseid huve ja kogemusi. Näiteks kirjaoskuse õpetamisel on väga tähtsaks meetodiks kasutada tekstides õpilaste oma sõnu ja lugusid (vajaduse korral ettelooetuna või lindistatuna).

---

⁸ Adult education and community development (Council of Europe). [Täiskasvanute koolitus ja ühiskonna areng (Euroopa Nõukogu, 1987).]

Kaugõpe

5.6. Komiteele anti ülesanne uurida kaugõppekursusi. Sellistel kursustel on üheks pooleks enamasti vanglaväline asutus, mis saadab õppematerjalid ja ülesanded õpilasele, kes täidetud ülesanded sellele asutusele tagasi saadab, ning viimane omakorda vastab kirjalikult, teeb parandused, märkused jne. Muude kaugõppevormide puhul võib olla veelgi vähem otsest tagasisidet, näiteks siis, kui kasutatakse audio- või videokassette. Siis eeldatakse, et õpilane töötab iseseisvalt ja jälgib oma edusamme ise. Sageli kombineeritakse audiovisuaalset ja kirjalikku materjali ning mõnikord (näiteks Briti ja Hollandi avatud ülikoolide puhul) korraldatakse täiendavalt silmast-silma konsultatsioone.

5.7. Seda liiki kursusi tuleb vaadelda täiskasvanute koolituse meetodeid käsitlevaid tähelepanekuid silmas pidades. Komitee jõudis järeldusele, et kaugõppekursuste ja muude kaugõppevormide puudused vanglatingimustes on nii suured, et nende kasutamist saab soovitada üksnes väga piiratud ulatuses. Nimetatud õppevorm pakub õpilasele väga vähe kursusi, mis seostuksid tema enda kogemuste ja keskkonnaga. Kursuste sisu on staatiline ja seetõttu läbirääkimisele ei kuulu, nii et suures osas jääb puudu oluline moment, kus õpilane saaks ise õppetöö kujundamises osaleda. Kõige tähtsam on see, et sageli on võimalus saada silmast-silma konsultatsioone või olla kontaktis teiste kaugõppevormi õpilastega väga väike või puudub üldse; vahetu mõju, juhendamine, abistamine, nõustamine ja heakskiidu väljendamine ei ole võimalik. Seetõttu on väga raske motivatsiooni säilitada ja selliseid kursusi iseloomustab väga suur väljalangevus, välja arvatud juhul, kui kursusele eelnev ja pidevalt toimiv nõustamine on tõeliselt heal tasemel. Puuduseks on ka asjaolu, et sellised kursused on kognitiivsete oskuste osas palju vähem sobivad selliseks õppeks, mis hõlmab praktilisi oskusi või hoiakute kujundamist.

5.8. Komitee leidis siiski, et väikesele hulgale kinnipeetavatele kaugõpe sobib. Seda enamasti ülikooli- või muu kõrgema taseme õppe puhul, kus õpilase eelnevad teadmised, oskused ja motivatsioon on piisavad iseseisva koolitusprogrammiga toimetulekuks. Ometi paranevad isegi selle taseme õpilaste väljavaated märgatavalt, kui pakkuda mõningal määral silmast-silma nõustamist ja juhendamist ning kui samadel või samalaadsetel kursustel osalejad saavad regulaarselt kohtuda, et üksteist toetada ja aidata.

5.9. Sellistel institutsioonidel nagu avatud ülikoolid on suur eelis pakkuda väga laia kursuste valikut nendes valdkondades, mis jääksid muidu hõlmamata kas

seetõttu, et teemadest on huvitatud liiga vähe õpilasi või ei ole saada kvalifitseeritud õpetajaid. Seal, kus kõnealune asutus töötab, on tähtis, et võimaluse korral pakutaks ka kinnipeetavatele seda laialdast valikut. Kinnipeetavate puhul on kaugõppe eeliseks muidugi ka asjaolu, et tegemist on palju paindlikuma vormiga, mis võimaldab kursusi jätkata ka pärast üleviimist teise vanglasse või vanglast vabanemist.

Personaalarvuti

5.10. Paljud punktid on seotud personaalarvutite kasutamisega õppetöös. Kuna teatavates olukordades on arvutitel olulised eelised, peavad koolitajad välja selgitama, kuidas neid kõige paremini kasutada. Kindlasti on tähtis hajutada nende ümbert saladuslikkus, et õpilased neid teatud määral tundma õpiksid. Väikesele osale on arvutiprogrammeerimine oluliseks õppevaldkonnaks, mis pakub ka töösaamisvõimalusi. Aga tähtsam on personaalarvuti kasutamine töövahendina mitmetel õppetasanditel, sealhulgas kirjaoskuse omandamisel. Siiski tuleb rõhutada, et tegemist on üksnes ühe vahendiga, mida kasutatakse õpetaja töö täiendamiseks, ja see ei ole tingimata kasulikum kui muud töövahendid, näiteks tahvel, kirjutusmasin või kassettmagnetofon, mis peaksid samuti olema kättesaadavad.

5.11. Personaalarvutit saab kõige tõhusamalt kasutada siis, kui antakse endale aru selle puudustest – mõned peavad arvutit mitteisikuliseks, õpilase kogemuste lülitamine õppesituatsiooni võib osutuda keeruliseks ja arvuti ei ole eriti asjakohane tundmustel põhinevate oskuste õpetamisel. Käsitletuna ühe õpetajat abistava pedagoogilise töövahendina muude seas, võib personaalarvuti osutuda väga kasulikuks paljude jaoks uute ja põnevate õppimissuundade tutvustamisel ning pakub tõenäoliselt eriti suurt huvi noorematele õpilastele. Arvuti tähtis eelis on see, et ta annab kasutajale teataval määral kontrolli oma õpingute üle ja sõltumatuse õpetajast. Töövahendi kasutamise ja oma õpingute kontrollimise kogemus võib positiivset mõju avaldada õpilase minapildile ja enesekindlusele.

Koolituse ja töö kombineerimine

5.12. Paljud eespool nimetatud õpetamismeetodid – õpilase osalus, pigem aktiivne kui passiivne õpe, individuaalprogrammid jne – on tihti seotud täiskasvanute koolitamise liberaalse laadiga. Vahel leitakse, et sellised lähenemisviisid ei ole kohaldatavad muud liiki täiskasvanute koolituse, näiteks kutseõppe suhtes. Ent komitee leidis vastupidiselt nimetatud seisukohale, et kirjeldatud metoodika on

võrdselt oluline ka kutseõppes. Rõhutatakse paindlikuma ja uuendusmeelsema õpetamise vajadust inimeste tööks ettevalmistamisel, kui õpetatav rühm koosneb marginaalsetest noortest, kellel on vähe väljavaateid tööd saada (mis kehtib paljude vanglasviibijate kohta).

5.13. Taani kogemus õpetada projektitöö kaudu annab pildi sellest lähenemisviisist. Kombineeritud koolitus-/tootmisprojektid kasutavad Taani ülikoolides väljatöötatud metoodikat ja kohaldavad seda töötute noorte suhtes, kes:

- a) on varakult koolist lahkunud, sageli enne põhihariduse omandamist,
- b) ei ole omandanud mingeid kutseoskusi,
- c) ei ole kunagi mingil erialal töötanud.

Nähti, et selliste noorte puhul traditsioonilised koolitusvormid ei õnnestu, samas on viimase kümne aasta jooksul saavutatud märkimisväärset edu projektitöö kaudu nii vanglates kui ka väljaspool.

5.14. Projektitöö on orienteeritud ülesandele või probleemile, kusjuures ülesanne on samalaadne traditsioonilisema kutsekoolituse ülesannetega, näiteks müüri ladumine, tooli valmistamine või paadi ehitamine, elutoa remont jne. Aga viis, kuidas neid asju nüüd tehakse, on erinev. Tootlikkusest suuremat rõhku pööratakse õppimisele, peaesmärk on õpetada neile noorukitele, kuidas töötada ja/või kuidas õppida. Sellised ülesanded peavad vastama koolitatava võimetele ja sisaldama harjutamisvõimalust ning nende ülesannetega seotud õpetus ületab enamasti konkreetse valdkonna piirid. Oluline on ka see, et töö tulemused oleksid kasutatavad kas kinnipidamisasutuses, õpilaste tarbeks või pakutaks neid müügiks.

5.15. Nendes projektides on protsess tähtsam kui toode. Õpilased omandavad ülesannete kaudu teadmisi, kuid tähtsam on see, et neil tekib huvi õppimise ja töö vastu ning areneb vastutustunne. Projektid on koolitatavate kontrolli all kohe alates sissejuhatavast etapist, kus õpilased arutavad oma vajadusi ja huve ning eelseisvat ülesannet, kavandades töövorme, -meetodeid, vajalikke oskusi jne kuni tootmis- ja hindamisetapini välja.

5.16. Taani kavatseb haarata sellisesse projektitöösse ühe neljandiku vanglasviibijaist ning siiani on see osutunud väga edukaks. Tegemist on siiski väljakutsega nii õpetajatele kui kutsekoolitajatele, keda kutsutakse üles mõtlema ja

tegutsema täiesti teistmoodi. Nad peavad nüüd juhtima protsessi, mis on palju keerulisem, kui oma "ekspertteadmiste" edastamine neile, kel need teadmised puuduvad. Mitmed kõnealuse Taani lähenemisviisi jooned tulid ilmsiks ka eelkutsehariduse pilootprojekti käigus Everthorpe'i noortevanglas Inglismaal.⁹ Rootsi vanglad on samuti teatanud püüetest ühendada dünaamiliselt õppimine ja töö ning ka seal on esialgsed projektid andnud peamiselt positiivseid tulemusi.

Hindamine

5.17. Kõik õpetajad peaksid saadud kogemusi silmas pidades oma eesmärged, töö sisu ja meetodikat pidevalt ümber hindama. Täiskasvanute puhul peaksid ka õpilased ise hinnangute andmises osalema ning asjaolu, et tegemist on kinnipeetavaga, ei tohiks võtta kelleltki võimalust ja kohustust osaleda pakutavate teadmiste ja oskuste üle otsustamises. Ka haridusasutused peavad tagama, et nende eesmärkidele, programmidele, meetodikale, õpperessurssidele ja tulemustele antaks hinnang. Komitee on pidevalt rõhutanud, et vanglasisene haridus ja väljaõpe peab olema võrreldav sellega, mida pakutakse "väljas". See tähendab, et hinnangu peavad andma need, kellel on kõnealuses ühiskonnas vastavad volitused. Eelkõige haridusministeeriumide ja -ametite juures töötavatel sõltumatutel inspeksioonidel peaksid olema volitused korraldada samalaadseid hindamisi kui vanglavälises ühiskonnas antava hariduse suhtes. Lisaks sellele peaksid vanglahariduse sektorid ise süstemaatiliselt ja objektiivselt hindama oma taotlusi ja kohandama oma strateegiat vastavalt tehtud uuringutele. Kaasa tuleks haarata ka vanglaülemad ja muud vanglatöötajad. Tähtsust pole mitte üksnes nende arvamustel, vaid kogu protsess peaks kaasa aitama sellele, et kõrvaldada tõkked koolitajate ja ülejäänud vanglarežiimi esindajate vahel. Komitee tegi tähelepanekuid, kuidas Inglismaa ja Walesi vanglate koolitajad võtsid võimalikuks kasutamiseks vastu Kesk-Londoni Haridusameti avaldatud dokumendi "Asutuse töö jälgimine" ("Keeping the Institute Under Review"), mis oli kavandatud soovitusliku raamistikuna, mille abil Euroopa ühenduse täiskasvanute koolitusega tegelevad asutused saavad oma tööd ise hinnata.¹⁰

---

⁹ Pre-vocational education: an inside story (Further Education Unit, 1987).[Eelkutseharidus: sisevaade (Further Education Unit, 1987).]

¹⁰ Keeping the Institute Under Review (Inner London Education Authority (ILEA), 1985). [Asutuse töö jälgimine (Kesk-Londoni Haridusamet (ILEA), 1985).]

VI peatükk. Õppimisvõimalused

Hariduse sisu üle otsustamine

6.1. Vanglahariduse sisu üle otsustamisel on olulised kaks tegurit. Esiteks – mida kinnipeetavad vajavad ja tahavad? Teiseks – mida pakuvad ühiskonna parimad kogemused täiskasvanute koolituse alal? Heatasemeline täiskasvanute koolitus arvestab õppijate soove ja seda põhimõtet tuleks rakendada ka kinnipeetavate puhul. Alguses võivad puudulikud teadmised selle kohta, mis on võimalik, piirata nende valikuid ja seega peaks haridus püüdma kindlaks teha ning stimuleerida kinnipeetavate latentseid soove ja reageerima paindlikult, kui huvid ilmnevad. Kursused ei tohiks piirduda traditsiooniliste õppeainetega; võimalikul õpilasel on õigus otsustada, mis on talle kõige tähtsam, ja mõningaid õpivajadusi ei saa rahuldada traditsioonilise akadeemilise õppeainevalikuga.

Suhtlemine vanglavälise ühiskonnaga

6.2. Püüe kohaldada vanglahariduse suhtes neid kõige paremaid standardeid ja töökogemusi, mida kasutatakse väljaspool vanglat, muudab hariduse palju edukamaks, aga toob vanglaellu ka teataval määral “normaalsust”. Kui vanglasolijaid ei lasta hariduse omandamiseks vanglast välja, on võimalik sellist normaalsemat olukorda saavutada tihedate kontaktidega vanglasisese haridus- ja koolitustegevuse ning vanglavälise haridus- ja koolitusasutuste vahel. Näiteks vanglaraamatukogu võib olla rahvaraamatukogu osa; spordis peaksid vanglavälised võistkonnad kohtuma vangla omadega; kultuuriüritused peaksid võimaldama vangistuses ja vabaduses viibivate kunstnike omavahelist suhtlemist; arutelude korraldamisel võib teha vahetusi vanglavälise ühiskonna liikmete ja kinnipeetavate vahel; vanglas pakutav kutseõpe peaks olema seotud väljaspool vanglat oleva tööstusega. Selline vastastikune toime pole õigustatud mitte üksnes hariduslikel põhjustel, vaid ka vanglate isoleerituse vähendamise ja vanglas “linnaõhkkonna” tekitamise seisukohast.

Hariduse pakumise mitmekülgsus

6.3. Käesoleva aruande järgnevad peatükid vaatlevad üksikasjalikumalt, kuidas kasutada konkreetseid hariduse osi (kutseõpe, raamatukoguteenused, kehaline kasvatus, loovülesanded ja sotsiaalne kasvatus) nii, et need rahuldaksid

kinnipeetavate vajadusi ning tekitaksid ka sideme vanglavälise ühiskonnaga. Kõik nimetatud valdkonnad kätkevad endas õppimisvõimalusi, mis eri viisil ja eri kombinatsioonides võivad erinevatele kinnipeetavatele kasuks tulla. Tähtis on kõnealuste võimaluste pakkumise mitmekülgsus, sest kinnipeetavate individuaalsed vajadused ja tingimused erinevad suuresti. Mitmekülgne peaks olema nii kursuste ja tegevuse valik kui ka pakutava õppe tase. Sageli on vanglates olemas hästi väljatöötatud põhi- ja kõrghariduse õppekavad. Samas oleks aga vaja välja töötada õppekavad suurema osa kinnipeetavate jaoks, kelle vajadused jäävad nende kahe äärmuse vahele. Selline vajadus on väljaspool vanglat olevate täiskasvanute osas tihti sama suur kui vanglas ja nõuab koolilaste jaoks mõeldud eksamitest loobumist. Mõned kinnipeetavate rühmad vajavad erilist tähelepanu ning pakutava programmi ja kasutatavate meetodite spetsiaalset varieerimist, näiteks noored täiskasvanud, naiskinnipeetavad ja välismaalastest kinnipeetavad.

Põhiharidus

6.4. Terves Euroopas on tõsiste kirjaoskuse probleemidega inimeste hulk vanglates palju suurem kui ühiskonnas tervikuna. Küllalt suur hulk kinnipeetavaid ei oska üldse lugeda ega kirjutada, ent kui lisada ka need, kellel on osaline puudulik kirjaoskus (s.t on olemas vähene lugemis- või kirjutamisoskus, kuid siiski lugemise või kirjutamisega suuri raskusi), siis on tavaline, et see probleem esineb ühel kolmandikul või suuremalgi osal kinnipeetavatest. Selles vallas ei ole kerge täpseid andmeid esitada, kuna kirjaoskuse kindlakstegemine ja hindamine on problemaatiline. Kirjaoskuse ja kirjaoskamatus vaheline piir on üpris vaieldav – skaala ulatub täielikust lugemis- ja kirjutamisoskuse puudumisest osalise kirjaoskuseni ja kuni nendeni, kes suudavad üsna vastuvõetavalt lugeda ja kirjutada, kuid kellel on tõsiseid raskusi õigekirjaga. Paljud asutused määratlevad praegu kirjaoskuse probleemidega inimestena neid, kes ise tunnevad, et neil on lugemise või kirjutamisega raskusi.¹¹ Üldiselt on need inimesed mingit õpetust saanud ja on keskmise või peaaegu keskmise intelligentsitasemega. Oluline on märkida, et siinkohal käsitletud kirjaoskuse probleemid tuleks hoida lahus välismaalaste või vähemuskultuuri liikmete keeleprobleemidest, samuti madala intellektiga isikute õpiraskustest.

6.5. Sellised täiskasvanute kirjaoskuse probleemid ei puuduta üksnes vanglaid. Asjaolu, et kinnipeetavate seas esineb seda probleemi rohkem, võib olla põhjustatud sellest, et nii kuritegevus kui puudulik kirjaoskus saavad alguse

---

¹¹ A. H. Charnley and H. A. Jones, *The Concept of Success in Adult Literacy* (ALBSU, London, 1979). [A. H. Charnley ja H. A. Jones, *Edu mõiste täiskasvanute kirjaoskuses* (ALBSU, London, 1979).]

millegi puudumisest. Prantslaste uuring, kus kasutati suhteliselt kitsast probleemi määratlust, näitas, et samal ajal, kui kogu riigi elanikkonnast on kirjaoskamatuid 4%, on see arv kinnipeetavate seas 12%. Ka teiste maade puhul on lahknevus samas suurusjärgus.

6.6. Euroopa vanglates pööratakse kirjaoskuse probleemidega inimestele erilist tähelepanu. Seda ei põhjusta üksnes asjaolu, et neid on palju, vaid ka see, et lugemis- ja kirjutamisraskustega inimesed kannatavad tugevasti. Nende töökoha saamise väljavaated on tõsiselt piiratud, enesehinnang ja enesekindlus võivad olla väga madalal tasemel ning nende ühiskondlik elu puudulik. Vanglas võivad nad olla veelgi haavatavamad, seda nii vanglapersonali kui kaaskinnipeetavate poolt, ning mõned püüavad kõigest väest oma probleeme varjata. Suutmatus kirju lugeda ja kirjutada või sisustada kinnipidamisega lugemisega võivad niisugustele inimestele karistuse muuta palju raskemaks. Probleemi tähtsus ja asjaolu, et selle all kannatajaid on raske kindlaks teha, paneb suure vastutuse vanglapersonalile, kes peaks taktitundeliselt kirjaoskuse probleemidega inimesed välja selgitama ja julgustama neid õppima.

6.7. Kuigi täiskasvanutele kirjaoskuse õpetamise ja lastele alghariduse andmise vahel on teatavaid sarnaseid jooni, on oluline, et selles töövaldkonnas kohaldataks täiel määral täiskasvanute koolitamise metoodikat. Probleem on palju suurem kui üksnes lugemis- ja kirjutamisoskuse tehnika omandamine. Täiskasvanute puhul võivad tehnilised raskused osutuda teisejärguliseks, võrreldes tõsise häbitundega, enesekindluse puudumisega ning üldse enese ebaõnnestunuks pidamisega. Selle põhjuseks on kirjaoskuse määrav tähtsus ühiskonna toimimises ja see, et kirjaoskamatus peetak tihti (ekslükult) vähiklikkuse sünonüümiks.

6.8. Seega on eelmises peatükis kirjeldatud täiskasvanute koolitamise meetodid tähtsal kohal ka kirjaoskuse õpetamisel. Algusest peale on oluline, et õpilane osaleks pidevalt dialoogis õpetajaga, kui hinnatakse tema olukorda ja kavandatakse õppetööd (s.t. mida ta oskab ja mida mitte, millised eesmärgid tuleks püstitada, millised õppemeetodid talle kõige paremini sobivad, milliseid huvialasid õppetöösse lülitada).

Hindamisvahendina ei ole vaja korraldada ametlikke katseid lugemisoskuse kontrollimiseks, eriti mitte selliseid, mis on mõeldud lastele ja mis võivad mõjuda isegi kahjulikult. Samal ajal, kui õpilase jaoks on häbitundest ja isoleeritusest ülesaamiseks vaja õpperühma toetust, peavad õpetajad igale õpilasele osutama ka individuaalset tähelepanu. Üksikasjalikum kirjeldus, kuidas vanglas pakutava

põhihariduse suhtes kohaldada täiskasvanute koolitamise meetodeid, on esitatud Põhja-Iirimaa vanglates töötanud õpetajate tööühma aruandes.¹²

6.9. Puuduliku kirjaoskusega täiskasvanud lepivad oma probleemidega ja saavad neist üle erineval viisil. Vaja on kujutlusvõimet ja jõupingutusi, et pakkuda neile õppimisel erinevat abi, mis aitaks neid nii kirjaoskuse omandamisel kui ka kogu haridusprogrammi jooksul. Arvutid, kirjutusmasinad, kassettmagnetofonid, ajalehed ja raamatud on kõik niisugused vahendid, mis võivad eri õpilastele erisugust mõju avaldada. Kinnipeetavate poolt ajalehtede ja ajakirjade väljaandmine ning kirjaoskuse omandamisega tegelevate õpilaste kirjutiste kasutamine õppetekstidena võib õpilastele suuresti enesekindlust lisada. Niisugust materjali kasutatakse laialdaselt Iirimaa vanglates ja mõningad kinnipeetavate kirjutatud "lugemikud" on avaldatud ka trükis kasutamiseks täiskasvanute koolitamisel väljaspool vanglaid. Enesekindlust võib juurde saada ka muude väljendusvormide kaudu, näiteks aruteludel ja draamaringis osalemisega, kunsti, käsitöö, muusika, fotograafia ja kehalise kasvatuses tegeledes. Tähtis on, et kinnipeetavatele korraldatud äsja nimetatud haridusliku sisuga üritused oleksid puuduliku kirjaoskusega inimestele võimalikult kättesaadavad. Eeskätt raamatukogud peaksid püüdma leida viise, kuidas äratada huvi neis, kes ei ole raamatutega kokku puutunud. Saadaval peaks olema rohkete illustratsioonidega raamatuid ning suure trükikirja ja lihtsustatud sisuga tekste, mis aga siiski on mõeldud täiskasvanutele.

6.10. Komitee nägi ette, et käesoleva aruande järgmist viit peatükki hõlmav arutelu, mis käsitleb erinevaid õppimisvõimalusi, peaks teadvustama vajadust kaasata puuduliku kirjaoskusega kinnipeetavad laiahaardelisse koolitustegevusse ja julgustama neid pakutavates üritustes osalema.

Muu emakeelega isikud

6.11. Suurenenud liikuvus Euroopa riikide vahel ja immigratsioon Euroopasse mujalt maailmast tähendab ka seda, et kõikide riikide vanglates on inimesi, kellel on muu emakeel, mõned neist on välismaalased, kuid paljud ka selle maa kodanikud, kus neile vabadusekaotus määrati. Sellistel inimestel on oma erilised õpivajadused, ja kui nad vastuvõtnud riigis vabastatakse, siis peavad nad õppima suhtlema teises keeles. Isegi juhul, kui nad vabanedes peavad naasma mõnda teise riiki, vajavad nad ometi kohest abi, et kinnipidamisaja jooksul toime tulla ja

---

¹² Adult Basic Education in Prison Establishments in Northern Ireland (Northern Ireland Office, 1988). [Täiskasvanute põhiharidus Põhja-Iirimaa kinnipidamisasutustes (Northern Ireland Office, 1988).]

---

suhelda. Kõige paremini võivad seda laadi õpetust pakkuda õpetajad, kes oskavad nende kinnipeetavate emakeelt. Lisaks peab selline keeleline ja rassiline mitmekesisus ajendama koolitajat kogu õppekava ja –materjali kriitiliselt üle vaatama, et oleks tagatud nende vastavus kõikide inimeste vajadustele ja ootustele. Mõnikord toovad erinevused esile eelarvamusi ja pingeid. Haridussektorid peaksid oma tavapärasel tööl erinevusi vaatlema positiivsena ja looma võimalusi multikultuurilisuse mõistmiseks. Komitee märkis, et tema eesmärgid niisuguste vajaduste suhtes on kooskõlas 1984. aasta Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusel nr R (84) 12, mis käsitleb välismaalastest kinnipeetavaid.

VII peatükk. Kutseõpe

7.1. Vaadelnud eelmistes peatükkides üldisi põhimõtteid, püüab käesolev aruanne nüüd neid kohaldada konkreetsete haridusvaldkondades suhtes. Käesolevas peatükis ja edaspidi vaadeldakse hariduse erinevaid koostisosi või õppimisvõimalusi, nagu neid eespool nimetati, et näha, kuidas need aitavad kaasa kinnipeetavate vajaduste rahuldamisele. Kõigepealt käsitletakse kutseõpet.

Õppimine töö osana

7.2. Mõningad vanglasüsteemid pakuvad kutseõpet töö käigus. Teised vanglad jälle annavad kutseõpet tervenisti või osaliselt vanglahariduse raames. Olenemata korraldusest, tuleks hoolt kanda kutseõppe pedagoogilise kvaliteedi eest ja leida tasakaal tootlikkuse ning töö käigus õppimise vahel. Väga tihti jäetakse õppimise moment piisava tähelepanuta. Tähtis on rõhutada, nii nagu seda tehti komiteele antud ülesandes, et hariduse mõiste hõlmab ka kutseõpet. Kutseõpe võib saada suurepäraseks isiksuse arengu allikaks, samuti tööoskuste omandamise vahendiks.

Seos tööturuga

7.3. Esmajärjekorras peaks kutseõpe muidugi seostuma tööturuga. Liiga sageli õpetatakse vanglates selliseid traditsioonilisi tööoskusi, mille järele on tööturul väga väike vajadus. Arvestades, et töövõimaluste skaala muutub nii sageli, on väga tähtis, et kutseõpe oleks piisavalt paindlik niisuguste muudatustega kohanemiseks. Lisaks on oluline, et vanglates pakutav kutseõpe oleks hea kvaliteediga, kuna tööturg on hariduse kvaliteedi osas väga nõudlik ning on vaja vastu seista muudele asjaoludele, mis piiravad endiste kinnipeetavate väljavaateid tööd saada. Vanglates antav kutseõpe võiks vahest saavutada kõrgeima taseme siis, kui seda pakuvad ühiskonna need asutused (kohalik omavalitus, valitsusasutused, ametiorganisatsioonid jne), kus kutseõpe on kõige kõrgema kvaliteediga, või toimub kutseõppe andmine tihedas koostöös selliste asutustega. Veel üks eelis, mida pakub tihe koostöö vanglaväliste kutseõppeasutustega, on see, et vanglas moodulitena toimunud kursusi on lihtsam väljaspool vanglat jätkata või täiendada.

7.4. Hoolikalt tuleks vaadelda kutseõppe ja töö seoseid vanglas. Liiga tihti esineb olukordi, kus kõrgetasemelise väljaõppe saanud kinnipeetavad teevad vanglates niisugust tööd, mis nõuab väga vähe oskusi – selline protsess on demoraliseeriv ja võib tähendada seda, et omandatud uued oskused enam ei arene.

Kohanemist võimaldav haridus

7.5. Kuid isegi heade kutseoskuste juures on kinnipeetavate jaoks sama tähtis edendada muid tahke oma elus, et neid oskusi tööelus eesmärgipäraselt kasutada. Koolitav võib vajada isiklikke või sotsiaalseid oskusi või lihtsalt enesekindluse üldist tõstmist ja siinkohal võivad täiendavat osa mängida hariduse muud osad. Mõned kinnipeetavad, kes on tegusad ja algatusvõimelised – energia, mis võib-olla oli enne saanud vale väljundi kuritegevuses –, võiksid tõenäoliselt saada väikeettevõtjaks. Sellistel juhtudel võiks tööoskuste õpetamisele lisanduda ärijuhtimise või füüsilisest isikust ettevõtja kursus. Paljud vanglasüsteemid on teatanud sellealastest edukatest ja väga nõutavatest kursustest. Igal juhul nõuavad kiired ühiskondlikud muudatused, mis võivad lühikese aja jooksul muuta paljud oskused ja ametid liigseks, et inimesed suudaksid kohaneda, ning selleks omakorda pole vaja niipalju spetsiifilisi oskusi kui laialdasemaid teadmisi ja isiksuse üldist ning sotsiaalset arengut. Seega on asjakohane, et teatavas ulatuses asendatakse spetsiifilised oskused ja ametid üldisema haridusega – lihtsalt selleks, et vastata tööturu nõuetele. Niisugune muudatus mõjutab loomulikult kutseõppe juhendajate valikut ja kutseõppetöötajate täiendõppe arengut näiteks juhul, kui õpetusse on kaasatud tavalisi oskustöölisi.

Tööpuudus

7.6. Ulatusliku tööpuuduse tõttu enamikus Euroopa Nõukogu liikmesriikides ja paljude vanglasolijate ebasoodsa seisundi tõttu on vähe tõenäoline, et vabanemisel oleksid endised kinnipeetavad töö saamisel väga edukad. Isegi koolitaja ja koolitatava suurimate püüdluste korral on tööpuudus vältimatu. Ka sel põhjusel on oluline kutseõppe laiem hariduslik ja isiksust arendav mõõde. Töö hankimise eesmärgi kõrval tuleb silmas pidada ka teisi sihte, näiteks üldist enesekindluse tõstmist oskuste kaudu, oskuste rakendamist koduses keskkonnas, arvuti kasutamist enda lõbuks jne. Kui neid asjaolusid arvesse võtta, tuleb ilmsiks tiheda koostöö vajadus kutseõppe ja muude haridussektori osade vahel (mis tahes organisatsioonide tasandil). Sellega seoses on väga oluline eespool V peatükis kirjeldatud Taani kombineeritud koolitus-/tootmisprojektides sisalduv laiem lähenemisviis haridusele.

Täiskasvanute koolitamise metoodika

7.7. Komiteele pakkus huvi märkida, et Euroopa Nõukogu Kultuurikoostöö Nõukogu rõhutas projekti nr 9 käsitlevas aruandes täiskasvanute koolituse vastavusse viimise vajadust Euroopas valitseva laiaulatusliku ja pikaajalise tööpuudusega, ühendades nähtuse majanduslikud küljed sotsiaalse ja kultuurilise arenguga. Kutseõppe eesmärke ja laiemaid hariduslikke eesmärke seostades rõhutas nõukogu eespool V peatükis kirjeldatud täiskasvanute koolitamise metoodikaga samalaadse metoodika vajadust: "Mida rohkem on õpetus suunatud probleemi lahendamisele, mitte pelgalt teadmiste omandamisele teadmiste pärast, seda praktilisemaks on selle mõju osutunud (...) Haridus on saanud dünaamilise protsessi osaks (...) koostöö ja arutelu on muutunud eluliselt vajalikeks oskusteks, asendades konkurentsi, vastasseisu ja ülemvõimu. See metoodika omakorda on küpsenud praktika käigus."¹³

---

¹³ Adult education and community development (Council of Europe, 1987). [Täiskasvanute koolitus ja ühiskonna areng (Euroopa Nõukogu, 1987).]

VIII peatükk. Raamatukogud

Ülesanded ühiskonnas

8.1. Ühiskonnas pakuvad raamatukogud haridust, teavet ja lõõgastust, olles samas kultuurilise arengu keskused. Kinnipeetavatele osutatavad raamatukoguteenused peavad olema niisama mitmekülgsed kui edumeelsete rahvaraamatukogude teenused ja vastama samadele kutsestandarditele. Kui vähegi võimalik, peaks võimaldama kinnipeetavatele otsest regulaarset juurdepääsu rahvaraamatukogule. Kui see pole võimalik, tuleks püüda pakkuda täisteenust vanglas ning käesolev peatükk vaatlebki, mida selleks on vaja teha.

Vanglaraamatukogu hariduslikud küljed

8.2. Sageli alahinnatakse raamatukogude väärtust ja võimalusi. Nende hariduslik toime kinnipeetavatele on kaheplaaniline. Raamatukogud toetavad ja avardavad õppetundides toimuvat tööd, varustades seda raamatute ja muude materjalidega ning pakkudes ruume organiseeritud tegevuseks. Kuid raamatukogudel on tähtis koht ka mitteametliku hariduse pakkumise seisukohast ning neid kasutavad tihti ka need, kes ei osale muus hariduslikus tegevuses või kursustel. Raamat on ese, mis pärineb vanglavälisest maailmast, millele raamatukogu kasutaja võib toetuda ning ta võib seda lehitseda või põhjalikult uurida, mil iganes soovib. Raamat on kultuuri töövahend, kuid samas ka midagi isiklikku, mis võimaldab juurdepääsu privaatselt maailmale. Vanglateskkonnas on see võimalus säilitada privaatsust. Piisava valikuga raamatukogus raamatuid või muid materjale valides on kinnipeetavatel võimalik kogeda oma iseseisvust. Raamatukogude ja koolitustöötajate vaheline tihe koostöö on vajalik mõlema kõnealuse tahu edendamiseks. Näiteks võiksid õppetunnid vahetevahel toimuda raamatukogus, et oleks võimalik õppimisega seotud allikaid õpilastele näidata; õppetundides tuleks selgitada, kuidas raamatukogu töötab, ja julgustada seda kasutama. Raamatukogusid võib kasutada ka näituste korraldamiseks, mis on seotud muudes haridussektori osades omandatavaga.

Kultuuriline mitmekesisus

8.3. Iga raamatukogu peab rajama oma teenused nende inimeste huvidele ja vajadustele, keda ta teenindab. Kinnipeetavate puhul tähendab see sageli suurt

hulka kergesisulisi raamatuid, ajakirju ja isegi koomikseid, samuti muid teabeedastusvahendeid, nagu näiteks helikassetid. Hea raamatukogu püüab ka arendada ja laiendada inimeste maitset ja huvisid, toimides seega kultuurilise mitmekesisuse edendajana. On üldteada, et kinnipeetavate lugemishuvi on täpselt sama suur kui rahval üldiselt ja seega peaks vanglاراamatukogudes olema saadaval eranditult samas valikus ja sama kvaliteediga raamatud ning muud teabevahendid kui rahvaraamatukogudes. Lisaks tuleks kogu regulaarselt uuendada. Vanglates on kaks kinnipeetavate rühma, keda tuleks kogu valikul arvesse võtta. Esiteks suhteliselt suur hulk puuduliku lugemisoskuse või vähese lugemiskogemusega isikud, keda tuleb nõustada ja julgustada piisava hulga lihtsate raamatute, pilkupüüdvate "kohvilauaraamatute" (s.t suure hulga pildimaterjaliga raamatute), "rääkvate raamatute" jne abil. Teiseks peaks raamatukogus pakutavad materjalid kajastama vanglasolijate multikultuurilist koosseisu seal, kus see on asjakohane – näiteks paljudes Briti vanglates lisatakse afrokaribi materjale.

Kutsestandardid

8.4. Et vanglاراamatukogu toimiks nõuetekohaselt, tuleb selle tööd juhtida elukutselisel raamatukoguhoidjal, kes püüab saavutada sama taset, mis on headel raamatukogudel ühiskonnas tervikuna. See, kas kõnealune isik on vanglاراamatukogudega seotud iga päev, sõltub vanglate ja teenindatavate kinnipeetavate arvust; oluline on see, et vanglاراamatukogud oleksid piisaval määral professionaalselt nõustatud ja järelevalve all. Selline isik võib tagada, et järgitakse nõutavaid raamatukogutoiminguid, kuid edendab ka toetusprojekte (ajakirjad, lugemismaterjal, näitused jne), laiendab raamatukogu mõistet raamatutelt muudele teabevahenditele ning soodustab vastavate võimaluste suuremat kasutamist. Üldiselt peaks raamatute ja muude teabevahendite valik jääma kutselise raamatukoguhoidaja otsustada nagu raamatukogudes väljaspool vanglat, kuid hea raamatukoguhoidja lülitab kogusse hulgaliselt seda, mida on soovinud raamatukogu küllastajad. Seetõttu peaks kinnipeetavatel olema vähemalt sama hea juurdepääs raamatutele, kataloogidele jms ning tellimissüsteemidele nagu rahvaraamatukogudes. Võimaluse korral tuleks kasutada tehnilisi vahendeid, nagu näiteks arvutid, et ühendada vanglاراamatukogu rahvaraamatukoguga, ning see peaks võimaldama kinnipeetavatel hõlpsamini raamatuid tellida väljaspool vanglat asuvatest raamatukogudest. Piisavate kutsestandardite tagamiseks võib abi olla elukutseliste juhtivate raamatukoguhoidjate juhistest, nii nagu neid on pakkunud vanglاراamatukogude

liit Ühendkuningriigis. Nendes juhistes sätestati minimaalsed standardid kogu, kogu uuendamise, ruumide, personali ja kättesaadavuses kohta.¹⁴

8.5. Lisaks elukutselise kvalifitseeritud raamatukoguhoidja kaasamisele raamatukogu üldjuhtimisse on soovitatav, et see inimene töötaks rahvaraamatukogus või oleks selle tööga tihedalt seotud, nii et vanglaraamatukogu oleks võimalikult suures osas integreeritud rahvaraamatukogu koosseisu. Kuna ta peab tegema palju koostööd vanglaraamatukoguga, on enamasti vaja, et ka vanglaametnikud või teised raamatukogutöötajad osaleksid raamatukogu töös. On oluline, et need ametnikud või raamatukogutöötajad õhutaksid kinnipeetavaid raamatukogu kasutama ning et neil oleks oma ülesannete täitmiseks asjakohane väljaõpe. Raamatukogu töös võivad osaleda ka kinnipeetavad ja nemadki vajavad vastavat väljaõpet.

Juurdepääs

8.6. Tihti võib osutada probleemiks, kuidas kinnipeetavatele tagada piisav ja regulaarne juurdepääs raamatukoguteenusele. Tuleb aga rõhutada, et vaatamata väga heale kogule kahaneb materjalide väärtus märgatavalt, kui kõik kinnipeetavad ei saa regulaarselt raamatukogus käia vähemalt kord nädalas. Lisaks sellele peaks kinnipeetaval jääma piisavalt aega materjalidega tutvuda ja neid valida. Raamatukogu külastamine on tegevus, mis nõuab vanglaprogrammis eraldi kohta – liiga sageli on raamatukogul vähetähtis positsioon. Pealegi ei ole paljud kinnipeetavad ebasoodsa tausta tõttu raamatutega tuttavad ega julge seda teenust kasutada. On tähtis teha erilisi jõupingutusi, et kutsuda selliseid kinnipeetavaid raamatukokku ja panna neid seal end hästi tundma. Mure raamatute võimaliku rikkumise pärast ei tohiks olla praktilisest tegevusest tähtsam; selle nimel, et inimesi oma tegevusse tõmmata, peavad isegi rahvaraamatukogud leppima, et teatav hulk raamatuid rikutakse või kaotatakse. Täiesti "kindel" raamatukogu on see, mida mitte kunagi ei kasutata!

8.7. Ka see, kui raamatukogust tehakse elav koht, kus toimuvad ettelugemised, arutelud, näitused ja loengud, aitab kaasa selle kasutamisele raamatute laenutamise paigana jne. Ent selleks, et raamatukogusid kasutataks rohkem, on vaja enamat. Lahtiolekuaeg peab olema piisavalt pikk, et iga kinnipeetav saaks vähemalt kord nädalas raamatukogus mõistlikul määral aega veeta. Raamatukogu keskne asukoht teeb kõikidele regulaarse juurdepääsu palju kergemaks. Komitee pidas otstarbekohaseks, et vanglaeeskirjad annaksid kinnipeetavatele õiguse külastada raamatukogu vähemalt iga nädal, see õigus on olemas Madalmaade

¹⁴ Prison Libraries (The Library Association, 1981). [Vanglaraamatukogud (The Library Association, 1981).]

---

vanglaeeskirjades. Lisaks on tähtis ka see, et kui vangide suhtes rakendatakse karistusi, ei tohiks nende hulka kuuluda ilmajätmine raamatutest (välja arvatud juhul, kui on tegemist tahtliku ja tõsise raamatukogu raamatute rikkumisega).

8.8. Komitee soovis ka rõhutada, kui suur tähtsus on juurdepääsul keskraamatukogule. Praktika, kus raamatuid jaotatakse vanglas trepimademel või kuskil vangla osakonnas, ei ole sugugi edukas. Olulise tähtsusega on hea raamatukogu täielik raamatuvalik sobivas keskkonnas. Probleeme tekib muidugi nende kinnipeetavatega, kes on mõistetud konkreetsetesse vangla osadesse, kuid tuleb leida võimalus, kuidas isegi neile tagada täielik juurdepääs. Sama kehtib ka naiskinnipeetavate puhul siis, kui nad moodustavad väikese osa peamiselt meessoost kinnipeetavatele mõeldud vanglast: kui vähegi võimalik, tuleb neile tagada pigem juurdepääs pearaamatukogule kui selle harule.

IX peatükk. Kehaline kasvatus ja sport

Füüsilise tegevuse tähtsus

9.1. Kehaline kasvatus ja sport on vanglates pakutavate haridus- ja puhkevõimaluste hulgas tähtsal kohal. Need on populaarsed juba spordialadesse kätketud ligitõmbavuse tõttu, naudingu tõttu, mida pakub millegagi aktiivselt tegelemine, eelneva kogemuse või väljaõppeta osavõtuvõimaluse tõttu (isegi need, kes ei valda kohalikku keelt, saavad liigsete probleemideta osaleda), seetõttu, et füüsiline tegevus võimaldab kinnipeetavatel mõneks ajaks oma ümbruse unustada.

9.2. Euroopa vanglaeeskirjad propageerivad, et kõikidele kinnipeetavatele antaks võimalus regulaarselt osa võtta nõuetekohaselt korraldatud spordi- ja kehakultuuriüritustest ning soovivad, et sellealane tegevus peaks olema mõnevõrra eelistatud olukorras. Erilist tähelepanu pöörati kinnipeetavate ja noorte kurjategijate sporditegevusse kaasamisele 1986. aastal Euroopa Nõukogu spordiarenduskomitee egiidi all toimunud seminaril Portugalis Vimeiros. Seminari valmistas ette ja korraldas kinnipeetavate ja noorte kurjategijate sporditegevuse ekspertrühm. Seminari aruanne (CDDS (86) 25 rev.1) kinnitab kehalise kasvatus ja spordi tähtsust Euroopa vanglaeeskirjades ja läheb sammu võrra kaugemale. Erilist tähelepanu pööratakse kinnipeetavatele mõeldud spordi ja kehalise kasvatus eesmärkide määratlemisele ning väljendatakse selgesti vanglaväliste kontaktide ja toetuse tähtsust.

Kehalise kasvatus ja spordi eristamine

9.3. Mis puutub mõistetes, siis vaieldakse pidevalt spordi ja kehalise kasvatus sarnasuste ja erinevuste üle. Üks seisukoht, mis korduvalt esile kerkib, on see, et kehalise kasvatus eesmärk on mõiste enda kaudu arusaadavam, s.t tegevus toimub konkreetse eesmärgiga pakkuda füüsilist koormust, kusjuures spordiga tegelemise eesmärk on mõisteliselt väljendamata, s.t füüsiline koormus on võrreldes tegevuse nauditavusega teisejärguline. Teist laadi eristamine võiks toimuda, arvestades kehalise kasvatus teadlikumalt suunitlust, võrreldes spordi praktilisema ja meelalutuslikuma rõhuasetusega. Kehaline kasvatus sisaldab struktureeritud programmi, mille kaudu tutvustatakse ja arendatakse erialase ettevalmistusega asjatundja juhendamise all mitmesuguseid toiminguid ja nendega seotud põhimõtteid. Selge eraldusjoone tõmbamine nimetatud kahe

valdkonna vahel on siiski raske ja ebasoovitatav. Nii sport kui kehaline kasvatus on vanglarežiimi tingimustes tähtsal kohal. Käesoleva peatüki raames ei tehta nende tegevuste vahel vahet ja neid käsitletakse ühtse mõistena. Edaspidi tegeldakse küll tähtsa küsimusega, mis puudutab pakutava kehalise kasvatus- või sporditegevuse kvaliteeti.

Eesmärgid

9.4. Kehalise kasvatus- ja spordiga tegelemisel võib olla kolm eesmärki:

- a) konkreetne: eesmärk on mingi kindel spordiala ära õppida või oma vastava ala oskusi parandada (näiteks ujumine, korvpall jne);
- b) sotsiaalne: õppida võistkonnas ja koos töötades teiste inimestega suhtlema, kaotusi taluma, end kontrollima ja agressiivsusega toime tulema;
- c) peegeldav: väärtuste ja normide nägemine ning mõistmine, miks spordis on reeglid. Kinnipeetavad saavad isiklikest kogemustest selgeks, et reeglite olemasolu on kõikidele osalejatele kasulik.

Nende eesmärkide poole püüdlemine võib haarata osalejaid sporditegevusse vabanemise järel. Spordiklubid ja –liidud pakuvad endistele kinnipeetavatele laialdasi võimalusi vaba aja loominguks sisustamiseks. Lisaks on kõnealune tegevus tähtis oma positiivne mõju poolest karistusasutuste õhkkonnale. Komitee leidis, et spordi ja kehalise kasvatus-eesmärgid kinnipidamisasutustes on samad mis spordil ja kehakultuuril üldiselt. See on kooskõlas aruande üldise suunitlusega, mis sätestab vanglahariduse kui terviku ja selle konkreetsete koostisosade eesmärgid, mis on väga sarnased või samad kui vanglavälises ühiskonnas. See seisukoht ühtib ka Euroopa Nõukogu kontseptsiooniga “Sport kõigi jaoks”, mis näeb ette, et sport ja huvitegevus oleksid kättesaadavad kõigile, kes neis osaleda soovivad, olenemata sotsiaalsest seisundist, päritolust või puudest.

Kvaliteedi tagamise viisid

9.5. Nimetatud eesmäärke saab saavutada ainult sel juhul, kui täidetakse järgmised tingimused:

- i. instruktorid peavad olema nõuetekohase kvalifikatsiooniga, s.t neil peab olema vastav väljaõpe töötamiseks nii kehalise kasvatuses õpetajana ja sporditreenerina kui ka töötamiseks kinnipeetavatega. Komitee arvates ei ole füüsilisest tegevusest vanglas täielikku kasu siis, kui õppe- ja kasvatusetegevusega seotud aspektidele ei pöörata küllaldast tähelepanu ega kohaldada asjakohaseid kutsestandardeid. Lisaks nõuavad usaldusväärsed ning tõeliselt õppe- ja kasvatusotstarbelised kehalise kasvatuses programmid õpetajaid, kelle kvalifikatsioon on samaväärne vanglas teisi aineid õpetavate õpetajate ja vanglavälises ühiskonnas kehalist kasvatust õpetavate õpetajate kvalifikatsiooniga.
- ii. vaja on asjakohaseid vahendeid ja seadmeid (sealhulgas nende komplekte);
- iii. tuleb pakkuda atraktiivset ja mitmekülgset sporditegevust;
- iv. vangla igapäevases ajakavas tuleb spordile ja kehalisele kasvatusesele osutada sellist tähelepanu, mis õhutab kinnipeetavaid selles osalema.

9.6. Kui eesmärkidesse suhtutakse tõsiselt, on tähtis tagada, et sport tähendaks rohkemat kui jalgpalli- või võrkpallimeeskonna kokkupanekut. Kõrge kvalifikatsioonijaga instruktoritelt nõutakse hoolikat kavandamist ja head organiseerimistööd. Kehalise kasvatuses ja sporditegevuse kvaliteedi parandamiseks vanglas soovitatakse mitut strateegiat:

- i. kinnipeetavate suunamine neile veel võõraste spordialade juurde (näiteks lühikursuste kaudu);
- ii. kinnipeetavate kaasamine spordi ja kehalise kasvatuses organiseerimisse, et tekitada neis vastutustunnet;
- iii. kontaktide soodustamine vanglavälise ühiskonna spordiorganisatsioonidega;
- iv. programmide kohandamine narkomaanidele;
- v. vanglaametnike aktiivne kaasamine pärast neile asjakohase väljaõppe andmist.

9.7. Rõhutades kutsestandardite tähtsust kehalise kasvatuses puhul, on komitee aru saanud, et paljude vanglaametnike huvi spordi vastu ja oskused on hinnaline

---

ressurss, mida tuleks kasutada. Soovitatakse, et kehalise kasvatuses õpetajad annaksid nõu, milliseid ohutuid mängu- ja füüsilist tegevust võiksid vanglaametnikud puhkamiseks ja spordiks ettenähtud ajal juhtida. Sellise tegevuse ulatust saab vanglaametnike nõuetekohase väljaõpetamisega laiendada.

Suhtlemine vanglavälise ühiskonnaga

9.8. Nagu kultuuritegevus, nii võib ka sport olla väga kasulik vangla ja vanglavälise ühiskonna suhtlemise vahend. Hea oleks anda kinnipeetavatele lühiajaline luba, et nad saaksid osa võtta sporditegevusest väljaspool vanglat ja ühineda klubidega. Kus see ei ole lubatud, seal tuleks võistkondi ja üksikisikuid õhutada sportima vanglas koos kinnipeetavatega. Avavangla saab kinnipeetavatele tihti pakkuda suuremat arengut, organiseerides tegevust vabas õhus, nagu kanuu- ja mägitõu, ujumist, mootorratta- ja jalgrattasõitu jne. Selline tegevus on eriti huvipakkuv ja kasulik noortele seaduserikkujatele, kes saavad nii uuel kombel rahuldada oma seiklusjahu ja koondada oma energia konstruktiivsetesse väljunditesse.

Erikohandused

9.9. Komitee on rõhutanud mõningaid kinnipeetavate eriomadusi, mis eeldavad kehalise kasvatuses ja spordipersonalilt erilist reageerimist ja kohandusi. Komitee nõustub Euroopa Nõukogu spordiarenduskomitee Vimeiro konverentsi aruandes konstateerituga:

“Kinnipidamisasutustes on oluline eesmärk spordi ja kehalise kasvatuses arendamine; tulemus (plusspunktide saamine) on enamikul juhtudel teisejärguline, sest vanglasolijad on minevikus tihti olnud “kaotajad”. Kinnipeetavate ja seaduserikkujate erineva seisundi ja tingimuste, eeskätt nende karistusaja pikkuse, nende nooruse ja haridustaseme, päritolu ja (sageli halva) tervise tõttu tuleb spordi- ja kehalise kasvatuses programmid ja treeningud selliste erinevate asjaolude ja motiivide arvessevõtmiseks kohandada ja kavandada sageli üksikisikute või väga väikeste rühmade jaoks. (Sporditegevus ise, mis võib hõlmata kõiki spordiliike, ei vaja üldjuhul kohandamist.) Kohandamise vajadus kehtib eelkõige naiskinnipeetavate ja noorte lühiajalise karistuse saanud seaduserikkujate suhtes.”

X peatükk. Loome- ja kultuuritegevus

Loomevõime

10.1. Loomevajadus peitub igas inimeses. See võib avalduda mitmel viisil – toiduvalmistamisel, spordis, töös, suhetes jne. Sageli jääb inimeste loomevõime siiski peidetuks ja välja arendamata. Mõnikord jääb see inimesele endalegi märkamatuks. Loomevõime võib vahel olla alla surutud ja on kahetsusväärne, et õppe- ja kasvatusüsteem, mis peaks aitama loomevõimet esile tuua ja arendada, võib olla ka selle pärssimise vahend. Mõnikord võib loomevõime saada ka väära, destruktiivse või ühiskonnastase suuna, nii on juhtunud paljude kinnipidamisasutuses olevate inimestega.

Kultuuritegevus

10.2. Õige haridus on omal kombel loomevõime väljund. Kunstil on nimetatud impulsi vallandamise protsessis väga eriline roll ja käesolevas peatükis vaadeldaksegi õppimisvõimalusi, mida kunst pakub. Käsitletakse kaht liiki tegevust: i. kinnipeetavate aktiivset osalemist nõudvad projektid, nagu kujutav kunst, näitlemine, kirjutamine, tants, foto- ja videokunst, mille kohta komitee kasutab mõistet "loometegevus"; ja ii. passiivsem tegevus, nagu kinnipeetavatele pakutavad filmid, loengud, kontserdid ja teatrietendused, mida hõlmab mõiste "kultuuritegevus". Sellised mõisted on selgelt suvalised ja nimetatud tegevuste jaotamine passiivseteks ja aktiivseteks ei ole alati võimalik. Siin kasutatakse sellist jaotust seetõttu, et see siia sobib, samuti tahetakse rõhutada aktiivsemate vahendite olulisi kvalitatiivseid erinevusi. Kinnipeetavate osalemise korral on kunsti õppe- ja kasvatus- ning rehabilitatsioonipotentsiaal palju suurem.

10.3. Aktiivsema "loometegevuse" rõhutamine ei tähenda passiivsema "kultuuritegevuse" pidamist vähem tähtsaks. Nad võivad teineteist toetada ja stimuleerida. Näiteks näitlemisel tekkinud arusaamised võivad äratada inimeses huvi teiste näidendite vastu, mis omakorda võib näitlemist stimuleerida. Sama kehtib muusika, video- ja kujutava kunsti jms puhul. Kinnipeetavate huvi kultuuritegevuse vastu võib suurened, kui nad ise osalevad sündmuste ettevalmistamises, valivad filme, kunstnikke jne. Kaht liiki tegevuse vastastikust täiendavust tuleks loometegevuse edasise arutamise puhul silmas pidada.

Väljaarendamata anne vanglas

10.4. Vanglas õppe- ja kasvatustööga tegelejad peavad olema väga teadlikud kinnipeetavate väljaarendamata ande ja loomevõime küllusest. Täiskasvanute koolitaja eriülesanne on eeskätt aidata õpilastel-kinnipeetavatel oma varjatud ressurssides selgusele jõuda ja neid arendada. On väga tähtis, et kunstide õppimise võimalust pakutaks kõigile, isegi kui mõni kinnipeetav esialgu sellest ära ütleb. Komitee suhtub kinnipeetavatele pakutava loometegevuse atraktiivsusse positiivselt ja näeb siin arengupotentsiaali, kuigi palju oleneb asjaga tegelevate kunstnike ja õpetajate suhtumisest ja kvaliteedist.

10.5. On kaks põhjust, miks vanglas on palju väljaarendamata loomevõimet. Esiteks, nagu tunnistatakse IV peatükis, on paljudel kinnipeetavatel minevikus olnud väga piiratud õppimisvõimalused ja nad võivad olla tõrjutud mitmel muulgi viisil. Teiseks on põhjust vaadata kuritegelikku käitumist loomeenergia väärastumisena, kui jõuline isiksus ei ole suutnud leida konstruktiivsemaid väljundeid. Nii kirjutas Jimmy Boyle, kes varem oli Šotimaal olnud ohtlik kurjategija, kuidas ta vanglas skulptuuri avastas: "Valasin kogu oma energia sellesse uude väljendusvahendisse ja olin oimetu, kui kuju valmis sain. Ainus, millega ma seda võrrelda oskasin, oli mõni varasem kakluses saavutatud võit või mingi vastuhakk süsteemile. Erinevus oli selles, et energiat niisama agressiivselt kasutades lõin ma eseme, mis oli füüsiline sümbol ja ühiskonnale täiesti vastuvõetav. Töötasin kiiresti ning panin töösse oma hingevalu, viha, vihkamise, armastuse, meeleheite ja hirmu. See oli mulle kui isikule väga oluline, sest võimaldas alal hoida kõik need sügavad tunded, kuid suunata need uude kanalisse – skulptuuri."¹⁵

10.6. Jimmy Boyle'i juhtum on muidugi erandlik nii mehe minevikus toimepandud kuritegevuse ulatust kui tema hilisema kunsti- ja kirjatöö kvaliteeti silmas pidades. See oluline aga, mida ta ütleb, võib osutada tõeks kõigi vanglas olevate inimeste puhul, isegi kui see ei avaldu nii dramaatiliselt. Kuigi paljudel ei ole muutus nii äkiline, on see ometi oluline. Mõni hakkab kunstiga tegelema esialgu vaid selleks, et lohutust otsida, tühimust peletada või passiivse olesklemise asemel midagi teha, kuid aja jooksul võib see kaasa tuua väga positiivse muutuse. Kunstiga tegelemine võib olla tulutoov muuski mõttes: loometegevus võib soodustada inimese emotsionaalset arengut, pakkudes tunnete väljendamiseks ja neisse süvenemiseks vastuvõetava ja ohutu väljendusvahendi. Loometegevus õpetab ka enesedistsipliini, sotsiaalset suhtlemist ja meeskonnatööd.

---

¹⁵ Jimmy Boyle, A Sense of Freedom (Pan, 1977). [Jimmy Boyle, Vabadusaisting (Pan, 1977).]

Kunsti atraktiivsus

10.7. Oma vaba laadi ja osavõtjatele pakutava valikuvõimaluse tõttu võib loometegevus olla vastuvõetav ja atraktiivne paljudele kinnipeetavatele, kes muidu haridusest kõrvale jääksid. Inimesed võivad esialgu kunsti võõrastada, kuid koolitajate ja korraldajate julgustusel saavad nad sellest võõrastusest üle. Üldjuhul leitakse, et loometegevusel nagu kehalisel kasvatusel ja spordilgi on madal osaluskünnis, kuid kinnipeetavaid saab kergesti motiveerida selles osalema. Pealegi ei sõltu see tegevus tingimata kohaliku keele rääkimise oskusest.

Väljendusvabadus

10.8. Äärmiselt oluline on osalejatele maksimaalse väljendusvabaduse andmine (heakskiidetud kunstikokkulepete piires). See tähendab, et lubatakse ka vaenulike ja negatiivsete tunnete väljendamist nagu Jimmy Boyle'i puhul. Kui sellist vabadust ei anta, võivad kinnipeetavad oma tegevuses minetada aususe ning kahtlustada, et neid pakutavate võimalustega manipuleeritakse. Tõeline rehabilitatsioon selles tähenduses, et kinnipeetavad valivad ise, kuhu oma energia ja elu suunata, saab aset leida ainult valikuvabaduse tingimustes, mille puhul kinnipeetavad saavad süveneda oma tunnetesse ja kogemustesse ning määratleda, kuhu nad on jõudnud. Tõeliselt sõltumatu valiku tagamine on tõenäolisem sel juhul, kui loometegevust hõlbustavad vanglavälised kunstnikud või koolitajad. Just kunstnikud toovad sageli endaga kaasa lootusrikka ja ergutava meeoleolu. Võimaluse korral peaks loometegevus aset leidma väljaspool vanglat, et elavdada suhtlemist vanglavälise ühiskonnaga ja tugevdada sidemeid, mis pärast vanglast vabanemist võivad säilida.

Mitteelitaristlik ja mitmekultuuriline lähenemine

10.9. Oluline on omaks võtta mitteelitaristlik lähenemine. Kinnipeetavatele suunatud kultuuri- ja kunstipoliitika eesmärk peab olema võimalikult paljude inimeste kaasamine, mitte ainult eriti andekate eest hoolitsemine. Samuti ei tohiks see kultuuri- ja kunstipoliitika olla suunatud enamikku esindavale kultuurirühmale. Mitmekultuuriline lähenemine võib palju kaasa aidata vastastikuse arusaamise parandamisele ning murda rassilisi ja kultuurilisi eelarvamusi. Vanglate puhul tuleks kasutada väljendi "sport kõigile" kõrval ka väljendit "kunst kõigile".

Suhtlemine vanglavälise ühiskonnaga

10.10. Et tegutsemine oleks edukas, tuleb rõhutada veel muudki. Suure hulga kinnipeetavate kunstitegevus ei ole võimalik, kui vanglarežiim seda tõsiselt ei toeta, pakkudes omalt poolt aega, ruumi ja rahalisi vahendeid. Tõsiselt võetav tegutsemine peab kuuluma korrastatud vanglaharidusse ning võimaldama lisaks puhkeaja kasutamisele kunstiga tegelda vähemalt mingi osa tööpäevast. Kõige olulisem on siiski vanglavälise kultuuri- ja kunstiasutuste laiaulatuslik kaasamine: vanglavälise kirjanike ja muusikute ning vanglakirjanike ja -muusikute vastastikused kontaktid, professionaalsete näitlejate ja kinnipeetavate koostegutsemine (näiteks naisnäitlejate ühinemine kinnipeetavate näitetrupiga meeste vanglas ja vastupidi), kunstnike meistrikursused jne. Irimaal näiteks korraldab selle riigi kunstinõukogu vanglates kirjanike ja kunstnike meistrikursusi, kus professionaalsed kirjanikud ja kunstnikud suhtlevad vanglakirjanike ja -kunstnikega.

XI peatükk. Sotsiaalne kasvatus

Sotsiaalse kasvatus mõiste

11.1. Komiteele antud ülesandes sotsiaalset kasvatust eraldi ei nimetatud, kuid seda nähti siiski väga olulise valdkonnana. Mõistet "sotsiaalne kasvatus" kasutatakse sellise koolituse kirjeldamiseks, mille eesmärk on aidata inimestel ühiskonnas elada. See on eriti tähtis marginaalsete või sotsiaalselt abitute inimeste puhul, nagu paljud kinnipeetavad tihti on isegi enne vanglasse sattumist. Ühiskonnast eemaldamine ja vanglasse sattumine suurendab möödapääsmatult nende inimeste võõrandumist ja muudab toimetuleku ühiskonnas veelgi raskemaks. Loomevõime arendamine kuulub teataval määral samuti sotsiaalse kasvatus juurde. Käesoleva peatüki teema on siiski see teatav koolitusvaldkond, mis annab inimestele vastavad suhtumised ja oskused ning teabe, et paremini ja konstruktiivsemalt ühiskonnas elada.

11.2. Mõistet "sotsiaalne kasvatus" eelistatakse sellistele alternatiivsetele mõistetele nagu "sotsiaalsed ja elulised oskused" või "sotsiaalne koolitus", sest see keskendub inimese üldisele kasvatusle ja arengule ning väldib käitumise muutmist, millele vihjatakse teiste mõistete puhul. Mõned õpetamisel kohaldatavad lähenemised võivad liiga palju rõhutada mahajäämust ja jätta õpilaste positiivse potentsiaali ja loomevõime küllaldaselt hindamata. Sotsiaalse kasvatus eesmärk peaks olema isiku arendamine, et ta suudaks paremini oma elu mõnede külgedega toime tulla. Sageli on nii, et kui inimesed suudavad paremini hakkama saada elu ühe küljega (näiteks toitumise, seksuaalsuse, füüsilise vormi või laste mõistmisega), võib sel olla positiivne lisatoime ka teistele eluvaldkondadele ning inimeste enesehinnang ja -usaldus paranevad. Kui õpilased negatiivsete teemade (näiteks alkoholi- või narkootikumiprobleemid, sotsiaalsete oskuste puudumine) käsitlemist otseselt ei nõua, tuleks vältida nende teemade ületähtsustamist, mis võib õpilaste mahajäämustunnet veelgi tugevdada.

Erinevate töötajarihmade kaasamine

11.3. Sotsiaalne kasvatus ei ole üksnes koolitajate mure, vaid kuulub ka sotsiaaltöötajate, psühholoogide, arstide, kõigi vanglatöötajate ülesannetesse. Vastutuse raskuspunkt eri riikides on erinev ja pildi muudavad veelgi keerulisemaks varieerumised, erinevad rõhuasetused ja käsitused, mida eri

riikides vanglahariduseks peetakse. Eriti romaani keeli kõnelevates riikides tõlgendatakse seda mõistet väga laialt, hõlmates sellega igasugust tegevust, mis peaks hõlbustama kinnipeetavate rehabiliteerimist nende vahi alt vabastamisel või andma neile suurema iseseisvuse. Luksemburgis ei ole vangla haridussektorit või talitust, aga koolitus toimub sotsiaalsektori egiidi all. Oluline on siiski sotsiaalse kasvatus või vastava tegevuse olemasolu, mitte see, kuidas ja kelle poolt seda organiseeritakse. Sotsiaalne kasvatus on kõige edukam siis, kui kõik vanglas töötavad sektorid püüavad üksteist täiendada. Eri sektorite töötajaid võib suurepäraselt liita kõigi nende võimaluste väljaselgitamine ja kasutamine, mis aitavad kinnipeetavaid vahi alt vabanemiseks paremini ette valmistada.

Teabe andmine

11.4. Sotsiaalne kasvatus peaks eeskätt tagama, et teave, mida kinnipeetavad võivad ühiskonda tagasipöördumisel vajada, oleks soovijatele kättesaadav. Eri inimesed vajavad eri teavet, see võib puudutada tööhõivet ja tööpuudust, eluaset, transporti, hoolekannet, tervishoidu ja õppimisvõimalusi väljaspool vanglat, rahaga toimetulekut jne. Eeskätt peaksid raamatukogud olema paigad, kust nimetatud teabe kergesti kätte saab.

Tundeelamuslikud ja suhtumisprobleemid

11.5. Isegi äsja nimetatud teemade korral ei ole vajadused seotud üksnes teabe saamisega. Kinnipeetavad peavad probleemile tihti lähenema tundeelamuslikust küljest ja välja selgitama oma suhtumise asjasse. Näiteks võib olla vaja analüüsida tööhõive või tööpuudusega seotud kogemusi, tähelepanu võib vajada sageli tööpuudusega kaasnev depressioon. Tundeelamuslik külg on veelgi tugevam teise teemaderingi puhul, mis hõlmab perekonda, seksuaalsust, laste eest hoolitsemist, vägivalda ja enda maksmapanemist, stressiga toimetulekut jms ning milles on esiplaanil suhete ja isikuga seotud küsimused, kuigi otsene teave võib samuti vajalik olla. Kinnipeetavad peavad käsitletavad probleemid ise välja valima ja neid valdkondi hõlmavatest kursustest osavõtt peab olema täiesti vabatahtlik. Selliste valdkondade käsitlemise ja küsimuste esitamise tulemusena võivad kinnipeetavad tihti saada teadlikuks mingi erioskuse vajadusest, näiteks kuidas töökoha või sotsiaaltoetuse taotlemisel enda eest seista ja agressiivseks muutumata oma arvamust avaldada või kuidas alkoholi- või narkootikumiprobleemiga toime tulla. Teisi oskusi võib vaja olla kodus, et hakkama saada iseseisva elu, toiduvalmistamise ja remondiga, kuid esile kerkivad veel soorollide ja üksindusega seotud lisaprobleemid.

Norra kursus

11.6. Komitee tutvus Norras kinnipeetavatele organiseeritava kodumajapidamise kursusega. Samalaadseid kursusi ja tegevust korraldatakse paljudes riikides. Norra kursuses püütakse tegelda probleemiga, mis seisneb selles, et paljudel vahi alt vabanevatel inimestel on vähe raha, neil puudub alaline elukoht ja nad lähevad elama ebakindlasse elukeskkonda ning seega võtab kindlamatesse elutingimustesse naasmine enamasti aega. Kursusega, mis toimub kohapeal ja kestab sada kakskümmend tundi, püütakse aidata väljaspool vanglat uuesti elu alustada ja igapäevases elus hakkama saada. Teoreetiliste ja praktiliste teadmiste kaudu püütakse parandada arusaamist vastuvõetavast eluviisist sellistes valdkondades nagu toitumine, hügieen, isiklikud rahalised vahendid ja ühiskondlik elu. Tulemused on positiivsed: kursusest osavõtjad leiavad, et see on haarav ja õpetlik ning et teooria ja praktika on hästi tasakaalus. Kursuse kõige populaarsem osa on toiduvalmistamine, mis hakkab meestele meeldima, kui nad esialgsest ebakindlusest üle on saanud. Kursuse üks kõige raskemaid osi on rahakasutuse planeerimine: et anda kinnipeetavatele kogemusi ja teadmisi, mis realselt peegeldavad olusid, millesse nad vahi alt vabanemise järel satuvad, peavad nad toime tulema napi eelarvega. Igas rühmas on kolm kuni viis õpilast, see võimaldab tekitada turvalist ja usalduslikku keskkonda.

Vahi alt vabanemisele suunatud mõtteviis

11.7. Seoses kinnipeetavate ettevalmistamisega vahi alt vabanemiseks tuleb üldjuhul esile tuua kaht põhimõtet: kogu režiimi kaasamise vajadust (vahi alt vabanemisele, välja- ja ettepoole suunatud mõtteviis) ja erikursuste vajadust. Mõlemad on väga tähtsad ja täiendavad teineteist. Kui vahi alt vabanemiseks ettevalmistamine seisneb ainult kursuses ja režiim ei suhtu toetavalt ei kinnipeetavate ajakuluse ega haridussektori vahenditesse, on see kursus vaid puhtvormiline ning ebatõhus. Et kursused oleksid tõhusad, peavad nii kogu vanglakultuur kui ka õhkkond olema orienteeritud vahi alt vabastamise ettevalmistamisele. Kui vangla püüab küll ette valmistada vahi alt vabanemisele suunatud mõtteviisi, aga ei paku erikursusi, võib paljudel kinnipeetavatel tekkida probleeme, mida ei ole käsitletud. Mõjususe ja tõhususe saavutamiseks on mõlema põhimõtte järgimine vajalik. Vahi alt vabanemise eelsed vajadused on pika ja lühikese karistusajaga kinnipeetavatel mitmeti erinevad. Pika karistusajaga kinnipeetavat tuleb aidata uuesti kohaneda. Lühikese karistusajaga kinnipeetava puhul peaksid pingutused olema suunatud sellele, et säilitada selle isiku jaoks

võimalikult palju vanglavälist toetust. Üks vahi alt vabastamise eelse kursuse näide on komitee sõnul Inglismaal asuva Rochesteri noorte eestkostekeskuse vabastamiseelne programm. See oli kahe nädalane kogupäevakursus, millele järgnes osa nimetusega "rühma areng", kursuse põhistruktuuri moodustasid aga viis moodulit, millest igaühes käsitleti noore täiskasvanu elu üht eri aspekti: ühiskondlikus elus ettetulevaid olukordi (seksuaalsus, publi küllastamine, kriitikaga toimetulek), töökohti ja tööpuudust, koduseid oskusi, võimupiire, eluaset ja tervist.

Kodanikuõpetus

11.8. Kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse kaudu on samuti võimalik aidata kinnipeetavatel kohaneda ning ühiskonda integreeruda. See õpetus on eriti tähtis, silmas pidades kinnipeetavate sageli mitmekordset ühiskonnast võõrandumist, ja võib hõlmata kõike, alates sellest, kuidas hääletada, kuni tungimiseni sellisesse sotsiaalprobleemi nagu reostus või ühiskonna teoreetilise analüüsi või kriitikani. Olenemata sellise õpetuse tasemest saavad õppijad soovi korral säilitada oma kriitilise suhtumise ühiskonda. Samal ajal suunatakse neid oma suhtumist ühiskonda väljendama või tundma õppima sellisel viisil, mis ei ole ei ennast ega ühiskonda hävitav. Kohalik ajalugu, eeskätt nende paikade ajalugu ja just nüüdisajalugu, kust kinnipeetavad pärit on, võib samuti aidata neil end ühiskonnaga seostada ja ennast määratlada. See kehtib eriti tavaliste inimeste elustiili tundmaõppimisel ja siis, kui seda saab seostada õpilase enda mälestustega. Suurbritannia ja Iirimaa nn kogukonnaväljaanded, mis niisuguseid kohalikke mälestusi sisaldavad, on sellise õppimise stimuleerimiseks väga kasulikud. Eriti tähtis on sel viisil parandada kinnipeetava enesemääratlust teatavas paikkonnas või rahvusrühmas (mustlased, hulkurid), sest liiga sageli on see enesemääratlus seotud peamiselt kuritegevusega. Kinnipeetav, eriti noor kinnipeetav võib end eeskätt näha meistervargana või *macho'*na või seotuna vägivallaga, nii et kõik see, mis võib toetada teistsugust enesemääratlust, on edasiviiv.

Paindlik metoodika

11.9. Rõhuasetus tundeelamusi ja suhtumist silmas pidavale õppimisele on seotud kasutatava metoodikaga. Õppeprogramm peab põhinema õpilase enda poolt tajutavatel vajadustel, mitte sellel teabel, mida õpetaja soovib anda. Õpetaja peab looma olukordi (läbi rollimängu, juhtumite uurimise, arutelu jne), mis hõlbustavad aktiivset õppimist, mitte aga ainult väljaspool väärtuslikuks peetava

teabe vastuvõtmist. Tihti on vastavaid meetodeid valdava õpetaja hinnaline töövahend rühmatöö, kuigi siin ei eeldata kõrgtaseme või raviks mõeldud rühmatöö intensiivsust, kui tegemist ei ole psühholoogi või mõne teise vastavaid oskusi omava isikuga. Rollimäng või videokoolitus aitab sotsiaalsele kasvatusel palju kaasa, võimaldades õpilastel teada saada, kuidas raskete isikutevaheliste olukordadega toime tulla või kuidas kujundada oma suhtumist teatavatesse probleemidesse või teemadesse. Enamik kursusi saab tulu vanglaväliste inimeste, vabatahtlike organisatsioonide liikmete või eriteadmiste ja -oskustega inimeste kasutamisest. Vahi alt vabanemise eelse kursuse puhul on eriti kasulik kutsuda rühmadesse rääkima endisi kinnipeetavaid, kes pärast vabanemist on edukalt hakkama saanud. Kuigi selline mõte võib tekitada muret julgeoleku pärast, on kinnipeetavate jaoks kokkupuude endiste kinnipeetavate kogemuste, teadmiste ja oskustega parim võimalus, kuidas õppida vabanemise järel toime tulema.

Käesolevas peatükis esitatud põhimõtete kohaldamine vanglas

11.10. Kuigi käesoleva peatüki keskpunktis on vahi alt vabastamise järel ühiskonda tagasiminekuks ettevalmistamine, saab siin soovitud kinnipeetavaid aidata ka enne vahi alt vabanemist, kui kinnipeetavatel tekib vastutustunne või sõltumatus või enesemääramise soov või kui nad suudavad eneses stressi maandada või vanglaelu negatiivsele mõjule vastu seista. Muidugi ei ole vanglasisene maailm vanglavälisest maailmast täielikult ära lõigatud ja paljud vanglavälised probleemid on olemas ka vanglas. Näiteks tuleb vanglas nagu väljaspool vanglatki võidelda rassismi ja seksismi vastu.

XII peatükk. Väljaspool vanglat ja vanglas toimuva koolituse seos

12.1. Käesoleva aruande põhimõte on see, et kinnipeetavate koolitus peaks kvaliteedi poolest igas mõttes olema vähemalt samal tasemel kui tavaline hea täiskasvanute koolitus. Sellest tuleneb, et kui ühiskonnas on täiskasvanute koolitus hästi välja arendatud (näiteks Skandinaavia riikides), oleks kinnipeetavate jaoks kõige parem päeval koolituses osalemiseks vanglast lahkuda. Kui see ei ole lubatud, peaksid vanglakoolitus ja vanglaväline koolitus olema omavahel tihedasti seotud – vanglaväline ühiskond peaks vanglakoolituses aktiivselt osalema. Ühiskonna haridusasutuste osamine töös kinnipeetavatega on mitmeti tulus ja sellest on juttu olnud käesoleva aruande teistes osades, kuid üks kõige olulisemaid asjaolusid on see, et mida rohkem kinnipeetavate koolitus järgib vanglavälist koolitust, seda vastuvõetavam see kinnipeetavatele on.

Vanglaväline koolitus

12.2. Riikide vanglasüsteemide “avatus” ja võimalused kasutada vanglaväliseks koolituseks päevast vabastamist on erinevad. Komitee soovitas siiski, et vanglaväliseks koolituseks vabastamist tuleks üldjuhul pidada parimaks valikuks. See on mitmeti põhjendatud. Esiteks on Taanis ja mujal tehtud uuringud näidanud, et kui kinnipeetavad vanglaväliseks koolituseks vabastatakse, väheneb nende kuritegevusse tagasipöördumise oht. (Sellest on rohkem juttu lõikes 12.4.) Teiseks laieneb tavaliselt õppimisvõimaluste valik, seda täheldatakse eriti väikeste vanglate puhul. Kolmandaks on õppimise jätkamine pärast lõplikku vahi alt vabanemist tõenäolisem, kui kinnipeetava koolitus enne vabanemist on toimunud väljaspool vanglat.

12.3. Vanglavälise koolituse otsustav tegur on palju suurem destigmatiseerumise võimalus. On tõenäoline, et väljaspool vanglat paraneb õpilase-kinnipeetava enesemääratlus. Kui paljude nn normaalset koolitust saavate inimeste hulgas on ainult üks või kaks kinnipeetavat, julgustab see neidki tundma end palju rohkem õpilaste kui kinnipeetavatena. Sel viisil toetatakse nende isiksuse positiivseid ja konstruktiivseid külgi ning sellest saab eduka koolituse ja võimalik, et ka rehabilitatsiooni alus.

12.4. Huvitavaid järeldusi võib teha Kopenhaageni Ülikoolis Björn Holsteini tehtud uurimusest 1975. aastal alustatud Skadhauge plaani kohta, mille tulemus oli muu hulgas ka see, et vangistuse ajal koolitust saavate inimeste arv suurenes ja päevast koolituse eesmärgil vabastamist kasutati rohkem. Selles uurimuses leiti, et osavõtt vanglasisesest koolitusest ei mõjuta oluliselt kuritegevusse tagasipöördumist. Küll aga näitas uurimus olulist seost vanglaväliseks koolituseks vabastamise ja harvema kuritegevusse tagasipöördumise vahel. Leiti ka, et väheste väljastpoolt tulijate kohalolek ei avaldanud negatiivset mõju tavaliste haridusasutuste õpilastele.

Koolitus vahi alt vabastamise järel

12.5. Koolitusega tegelejad peavad vastama ka küsimusele, kuidas võimaldada vanglakoolituses osalenutel jätkata koolitust pärast vahi alt vabanemist. Sellise järjepidevuse tagamine võib olla seotud paljude probleemidega. Palju oleneb koolituse kättesaadavusest vanglavälises ühiskonnas ja eriti piirkonnast, kuhu vahi alt vabanenud inimene elama asub. Teabevõrk, kust vahi alt vabastatud võivad saada koolituselast nõuannet, on samuti tähtis. Veelgi enam – kogemused on näidanud (eriti mõnede Briti uurimuste kohaselt), et vanglast vabastatud inimesed vajavad vanglasiseselt koolitusest vanglavälisele koolitusele edukaks üleminekuks palju isiklikku toetust.¹⁶ See toetus on otsustava tähtsusega mitmel põhjusel: paljudel kinnipeetavatel on minevikus toimunud koolitusest negatiivsed kogemused ja väikesed saavutused ning vabanemise järel avaldavad neile tihti survet paljud muud pinged. Võib vaielda, kas selle äärmiselt tähtsa toetuse andmine on vangla või haridusasutuste kohustus, kuid selge on see, et läbimõeldud toetussüsteem endiste kinnipeetavate osalemiseks ühiskonna poolt pakutavas koolituses võib olla väga tõhus, ehkki on kulukas. Võib oletada, et ilma sellise toetuseta ei ole koolituse jätkamine pärast lõplikku vabanemist eriti tõenäoline.

12.6. Norra ettepanekus komiteele tunnistati, et paljudel vanglaõppuritel võib vanglast vabanemisel olla raskusi tavalisele koolitusele üleminekul. Selle olukorraga võitlemiseks on Norra paljudes kohtades loodud jätku- või järelhooldusrühmi. Need rühmad on sama väikesed nagu vanglas, koosnevad neljast kuni kuuest õpilasest ning pakuvad turvalist selgelt määratletud keskkonda ja võimalust otse vanglalt üle minna järelhoolduskoolitusele. Norrast

---

¹⁶ Bridging the Gap (National Association for the Care and Resettlement of Offenders (NACRO), 1981). [Lõhe ületamine (Seaduserikkujate hoolduse ja ümberasumise riiklik ühendus NACRO, 1981).] Vt ka : Adults Literacy Unit Development Projects 1978–1980 (ALBSU, Londod, 1981). [Täiskasvanute kirjaoskuse arenguprojektid 1978–1980 (ALBSU, London, 1981).]

tuli ka teine sama teemat käsitlev uudis katseprojektist Rogalandis, kus kolmes vanglas hoitakse vahi all 260–280 kinnipeetavat. 1985. aastal alanud ja 1988. aastal aruandeni jõudnud projekti eesmärk oli jätkata vanglaharidust koolitusprogrammidega väljaspool vanglat, et võimaldada kergemat kooli- ja tööelule üleminekut. Projektiga püüti saavutada ka tõhusat koostööd vangla ja asjassepuutuvate talituste vahel väljaspool seda ning esialgne hinnang näitas, et see eesmärk ka saavutati. Varem töötas iga talitus välja oma programmi ja kinnipeetav võis ühel ja samal ajal olla seotud mitme kavaga. See oli vahendite raiskamine ja tegi koolitatava olukorra raskemaks. Praegu töötavad need talitused koos, vahetavad teavet ning nende töökavad on süstemaatilisemad ja pikaajalisemad kui varem. Kinnipeetavad on hõlmatud nii vanglasiseste kui -välise koolituskavadega.

12.7. Kuigi paljud vabanemisjärgse koolituse jätkamist mõjutavad tegurid võivad vangla võimupiiridest välja jääda, on mitmed küsimused ka nende pädevuses. Nagu juba märgitud, on jätkamine palju tõenäolisem, kui karistuse kandmise ajal toimub koolitus väljaspool kinnipidamisasutust. See on nii isegi sel juhul, kui kinnipeetav läheb pärast lõplikku vabanemist elama teise piirkonda. Kinnipeetaval on kergem ületada lõhet kahe vanglavälise koolituse kui vanglasise ja -välise koolituse vahel. Veelgi suurem abi on sellest, kui vanglavälisele koolitusele lubatud kinnipeetavaid hoitakse vahi all kodulähedastes vanglates, et nad võiksid pärast karistusaja lõppemist jätkata õppimist tuttavas kohas.

Vanglasisene koolitus

12.8. Kuigi vanglast vabastamine vanglavälisest koolitusest osavõtuks on komitee arvates kõige parem valikuvõimalus, tunnistatakse, et üldiselt on enamikus riikides kasutusel paremuselt teine valikuvõimalus, s.o vanglasisene koolitus. On siiski tegureid, mis sel viisil pakutavat koolitust võivad suuresti mõjutada. Paljusid vanglasise koolituse kvaliteeti mõjutavaid tingimusi käsitletakse järgmises peatükis. Ühel tähtsal teguril peatutakse veel käesolevas peatükis: kui suurel määral peegeldub vanglasiseses koolituses parima vanglavälise koolituse kvaliteet. Nimetatakse ka mõningaid vanglasiseid hariduse andmise vahendeid, mille abil saab nimetatud vanglavälise koolituse kvaliteeti säilitada.

12.9. Kvaliteetset vanglavälisest koolitust võib osaliselt saavutada kursuste ja muu koolitustegevuse sissetoomisega vanglaväliselt haridusasutustelt. Sellega suurendatakse ka võimalust, et vähemalt mõned kinnipeetavad jätkavad õppimist pärast vabanemist. Taani uurimus näitab siiski, et destigmatiseerumise ulatus ei

---

ole alati ühesugune, olgugi et kui kinnipeetavad mõistavad, et annavad sama eksami mis tavalised inimesed, panevad oma kunsti välja teiste inimeste kõrval ja õpivad ametlikult avatud ülikoolis nagu teised, võib sellel olla mõningane väärtus.

12.10. Parimat väljaspool vanglat pakutavat koolitust saavad vanglasse tuua need vanglas töötavad õpetajad ja teised haridustöötajad, kes on tööle võetud tavaliste vanglaväliste haridusasutuste poolt. Küsimus ei ole siiski selles, et nende teenistustingimused peavad olema samad, mis teistel õpetajatel ühiskonnas. Tähtsam on see, et neid ei tohiks kutsealaselt isoleerida ja neil peaks olema oluline isiklik kokkupuude vanglavälise pedagoogilise keskkonnaga. Kui õpetajad saavad vanglavälistelt haridusasutustelt jätkuvat toetust, on vähem tõenäoline, et nad muutuvad vanglatesse või võtavad omaks teiste vanglatöötajate võimalikud negatiivsed suhtumised. Head väljapoole suunatud mõtlemisega koolitajad võivad tõepoolest aidata vastu seista üldisele asutusekesksusele, mis vanglas võib tekkida.

XIII peatükk. Vanglasises koolituse tingimused

Koosseis

13.1. Vangla haridussektori komplekteerimise kord ning vanglasises ja -välise asjatundjate vanglasüsteemis kasutamise viisid on eri riikides erinevad. Sellest korrast olenemata on elulise tähtsusega see, et vanglavälises ühiskonnas olemasolevad teadmised ja head mõtted suunataks vanglasüsteemi. Vangla haridustöötajatel peaksid olema kogemused ja kvalifikatsioon, mis on vähemalt võrdsed tavahariduses nõutavatega. Vanglasisesel koolitusel on siiski ka ainult vanglakontekstiga seotud aspekte. Et aidata vanglas töötavatel koolitajatel nendega toime tulla, on täiendõpe väga oluline. Seda tuleb pidada prioriteetseks, õpetajaid tuleb toetada ja neid mõneks ajaks täiendõppeks töölt ära lubada.

13.2. Tõrjuv hoiak, mis vanglaametnikel mõnikord koolituse suhtes on, oli III peatüki teema. Ühe meetodina sellise hoiaku vastu võitlemiseks soovitati laiendada vanglasises koolitust mõningal määral ka vanglaametnikele. Selline lähenemine võib kaasa aidata vanglas positiivsema õhkkonna loomisele. Kuid vaja võib olla ka otsesemaid meetodeid. Esmasele ja jätkuvale ametnike täiendõppele tuleks anda oluline koht, et võimaldada ametnikel mõista vanglahariduse tähtsust ja õhutada neid seda igal võimalikul viisil toetama.

13.3. Kui vanglaametnikel on vastav suhtumine ja kvalifikatsioon, on mõnikord võimalik neid tegelikku koolitusse kaasata ja sellest võib olla palju abi nii töötajate endi kui ka kinnipeetavate ja ametnike vaheliste barjääride lõhkumisel. Siiski ei tohiks alahinnata asjaomase ametniku jaoks sellises olukorras peituvaid raskusi, eriti ametniku ja koolitaja rolli vastuolu. Need raskused võimenduvad eriti sel juhul, kui kaalutakse soovitatavaid täiskasvanute koolitamise meetodeid. Õpetaja ülesanne ei ole enam ainult teadmiste edasiandmine ilma nende teadmiste vastuvõtmisele erilist tähelepanu pööramata, vaid õpilaste aktiivne kaasatõmbamine ning neis pigem võimekate inimeste kui passiivsete vastuvõtjate nägemine.

Vabatahtlikud

13.4. Kaalutledes, milline on vabatahtlike osa vanglasiseses koolitusel, tuleb lähtuda rõhuasetusest täiskasvanute koolitusel nõutavatele eriteadmistele. Eri riigid kasutavad vabatahtlikke suuresti erineval määral. Näiteks on vabatahtlikel

oluline roll Prantsusmaa ja Luksemburgi vanglates, kus nad tegutsevad kas üksikult või selliste organisatsioonide kaudu nagu GENEPI (kaheksasajaliikmeline Prantsuse üliõpilasorganisatsioon, mis on spetsiaalselt loodud kinnipeetavate külastamiseks ja toetamiseks). Kuigi vabatahtlike kasutamine asjatundjate teenuste asemel oleks nigel lahendus, võivad vabatahtlikud nende õige rakendamise korral palgatud koolitajaid täiendada ja nende mõju oluliselt suurendada. Lisaks võivad nad kaasa aidata vanglavälise ühiskonna ja kinnipeetavate suhtluse ja mõistmise parandamisele ning soodustada kinnipeetavate aktiivsust.

13.5. Mõned tegevusvaldkonnad sobivad vabatahtlikele eriti hästi. Nad võivad osaleda koos kinnipeetavatega kultuuritegevuses – mängida näidendis, lugeda, teha muusikat, maalida, mängida malet jne. Sageli näitab või õpetab väljastpoolt tulev isik asjast huvitatud kinnipeetavatele teatavaid oskusi tasuta. Vahel kutsuvad kinnipeetavad ise konkreetseid inimesi endale külla, et teatavaid oskusi või teadmisi saada. Spordisündmused, mille puhul vanglavälise võistkond mängib vangla võistkonnaga, on veel üks populaarne suhtlemise vahend. Aeg-ajalt tegelevad vabatahtlikud ka sotsiaalse kasvatuses, andes teavet ja nõu sotsiaalhoolekande korra ja töökoha otsimise, narkootikumi- ja alkoholiprobleemide jms kohta. Samuti võivad nad otseselt koolitusele kaasa aidata, näiteks vestelda keelt õppiva kinnipeetavaga, abistada kursusetöö tegemisel, kirjaoskuse arendamisel, kutseõppes jne. GENEPI rühmadel Prantsusmaal on koolitust toetav ülesanne, nad sobivad väikese õpperühma (üks, kaks või kolm õpilast) nõuete rahuldamiseks või vähemuse huvide korral, kui õpetaja ametikoha eraldamine ei oleks õigustatud.

13.6. Luksemburgis kavandatakse uusi projekte, mis eeldavad kinnipeetavate osavõttu väljaspool vanglat toimuvatest spordivõistlustest ja üldsuse osalemist vanglas toimuvatel võistlustel. Tehakse pingutusi, et selliste sündmuste korraldamisest ja läbiviimisest võtaksid osas nii kinnipeetavad kui ka üldsus. Üks selline eksperiment tehti 1987. aastal. Organiseeriti ühepäevane jalgpalliturniir, kuhu kinnipeetavad võisid kutsuda pealtvaatajaid väljastpoolt vanglat. Kõik ettevalmistused tegi kinnipeetavate ja vanglatöötajate ühiskomitee, kes saatis kutsed üldsuse esindajatele. Turniiri nimetati suvefestivaliks ja sellest osavõtnud kinnipeetavate ja külaliste arv oli võrdne (2 x 150). Kinnipeetavate, valvurite ja vabatahtlike ühine grillitoimkond valmistas toitu ja müüs seda kinnipeetavate kolme võistkonna, jalgpalli- ja male- ning vangla ajalehe toimetuse võistkonna nimel.

13.7. Liiga sageli piirduvad sellised kontaktid siiski peamiselt spordivaldkonnaga. Vähem populaarseid, kuid pikema ajaga seotud võimalusi tihti ei otsita.

Kinnipeetavate vestlusrühmad võiksid vanglasse kutsuda erialaspetsialiste. Vabatahtlikud võiksid juhendada õppeprogrammides osalevaid kinnipeetavaid – see tähendab palju pikemaajalist panust kui spordisündmuste või rühmavestluste korral, pakub aga võimalust palju parema suhte saavutamiseks kinnipeetava ja väljastpoolt vanglat tulnud inimese vahel.

13.8. Kuigi vabatahtlikud suudavad vähendada kinnipeetavate eraldatusetunnet ning neid nende arengus aidata, peab neil olema teatav kvalifikatsioon. Tuleb silmas pidada ohtu, et vabatahtlikke võidakse kasutada palgaliste erialaspetsialistide odavate teisejärguliste asendajatena. Vabatahtlike kasutamine peab pakutavat koolitust täiendama ja laiendama. Väga hoolikalt tuleb kaaluda ka vanglaametnike suutlikkust võtta ette vähemalt mõni vabatahtlike jaoks kavandatud tegevus. Vabatahtlikud nagu teisedki vanglas töötavad inimesed vajavad selgeid juhiseid oma rolli ja käitumisreeglite kohta ning koolituse ja korrapäraste konsultatsioonidega antavat toetust. Hollandis on vabatahtlike valik väga range ja nendega sõlmitavas "lepingus" nähakse ette, mida neilt oodatakse, missugust abi neile antakse jne.

Koolituse kavandamine

13.9. Kinnipeetavate tihtipeale sage ja ebakorrapärane vahetumine kinnipidamisasutuses võib lisaks V peatükis näidatule esitada haridussektorile suuri korralduslaseid nõudmisi. Rootsi andis komiteele aru oma püüdlustest ühitada suur koolitusvajadus ja lühike karistusaeg (1985. aastal oli 63% kinnipeetavate karistusaeg kolm kuud või lühem). Hulk korrektsiooniteenistuse piirkondi (halduspiirkonnad, mis koosnevad kohalikest asutustest, eeluurimisvanglatest ja kriminaalhooldusrajoonidest ning mida juhivad piirkondlikud direktorid) on igale õppeprogrammis osalevale isikule koostanud spetsiaalse "õppetoimiku", millesse kantakse isiku hariduslik taust, õpingute eesmärk, üksikasjalik õppekava ja vanglas oleku ajal saavutatud tulemused; kui kursust ei lõpetatud, märgitakse toimikusse need kursuse osad, millest kõnealune isik osa võttis. Õppetoimik avatakse eeluurimise ajal ja saadetakse seejärel vanglasse, kus nimetatud isik hakkab karistust kandma. Kui ta saadetakse teise vanglasse, säilitatakse õppetöö järjepidevus. Siin on küll tegemist eksperimentaalprojektiga, aga poolteise aasta kogemus näitab, et seda hindavad nii õpilased kui koolitajad ja korrektsioonitöötajad.

Vahendid

13.10. Kui kinnipeetavad ei saa koolituses osalemiseks vanglast välja minna, tuleks vanglas luua koolituseks vajalikud tingimused. Et vanglasisene koolitus võib toimuda erinevates kohtades (näiteks töökodades, võimlas, teatris, raamatukogus), tuleks vähemalt põhiline osa õpperuume koondada ühte kohta, et luua hariduse andmiseks ülejäänud vanglast erinev õhkkond. Samal ajal peaksid eraldi asuvad koolituspaiad, nagu raamatukogu, töökojad, kultuuri- ja sporditegevuseks ettenähtud kohad, tekitama vanglas positiivse õhkkonna, nii nagu see paremal juhul on ka väljaspool vanglat. Kättesaadavad peaksid olema täiskasvanute koolituses üldiselt kasutatavad vahendid, näiteks fotokopeerseadmed õpilaste ja õpetajate töömaterjalide paljundamiseks. Muidugi on koolitusjuhtide kohus tagada kõikide õppevahendite tõhus ja efektiivne kasutamine.

Juurdepääs

13.11. Kahjuks näitavad kogemused, et asjakohaste õppevahendite kirjeldamisel on vaja ka rõhutada, kui tähtis on kinnipeetavate tegelik juurdepääs neile vahenditele. Liiga sageli juhtub, et vanglate häid õpperuume, raamatukogusid, võimlaid jms kasutatakse vanglaametnike vähesuse või muude probleemide tõttu alakoormusega. Asjakohase juurdepääsu põhimõte kehtib ka teises suunas. Oleks halb, kui kinnipeetava rahaline olukord mõjutaks oluliselt tema osavõttu vangla koolituskursustest või muust tegevusest. Kui piiratud rahaliste vahendite tõttu tuleb teha valikuid, peaksid nende aluseks olema kinnipeetava vajadused, tema sobivus kursusele, ausad pingutused jne. Üldjuhul tuleks niipalju kui võimalik kohaldada võrdsete õppimisvõimaluste ja õigluse põhimõtet.

EUROOPA NÕUKOGU TRÜKISTE EDASIMÜÜJAD

AMEERIKA ÜHENDRIIGID ja KANADA
Manhattan Publishing Company
1 Croton Point Avenue, P.O. Box 650
CROTON, N.Y. 10520

ITAALIA
Libreria Commissionaria Sansoni
Via Benedetto Fortini, 120/10
Casella Postale 552
I-50125 FLORENCE

AUSTRAALIA
Hunter Publications
58A, Gipps Street
AUS-3066 COLLINGWOOD, Victoria

KANADA
Renouf Publishing Company Limited
1294 Algoma Road
CDN-OTTAWA ONT K1B 3W8

AUSTRIA
Gerold und Co.
Graben 31
A-1011 VIENNA 1

KREEKA
Librairie Kauffmann
28, rue Stadiou
GR-ATHENS 132

BELGIA
La Librairie européenne S.A.
244, rue de la Loi
B-1040 BRUSSELS

KÜPROS
MAM
The House of the Cyprus Book
P.O. Box 1722
CY-NICOSIA

HISPAANIA
Mundi-Prensa Libros S.A.
Castelló 37
E-28001 MADRID

LUKSEMBURG
Librairie Bourbon
(Imprimerie Saint-Paul)
11, rue Bourbon
L-1249 LUXEMBOURG

Libreria de la Generalitat
Rambla dels Estudis, 118
E-08002 BARCELONA

MALAISIA
Library Building
University of Malaya
P.O. Box 1127
Jalan Pantai Baru
59700 KUALA LUMPUR

HOLLAND
InOr-publikaties
Noorderwal 38
Postbus 14
NL-7240 BA LOCHEM

NORRA
Akademika, A/S Universitetsbokhandel
P.O. Box 84
Blindern
N-0314 OSLO

IIRIMAA
Government Stationery Office
Publications Section
Bishop Street
IRL-DUBLIN 8

ISLAND
Bókabúð Máls og menningar
Laugavegi 18
IS-REYKJAVIK 101

PAKISTAN
Tayyab M.S. Commercial Services
P.O. Box 16006
A-2/3, Usman Ghani Road
Manzoor Colony
PAK-KARACHI-44

PORTUGAL

Livraria Portugal
Rua do Carmo, 70
P-1200 LISBON

ROOTSI

Aktiebolaget C.E. Fritzes
Regeringsgatan 12
Box 163 56
S-10327 STOCKHOLM

SAKSAMAA LIITVABARIIK

Verlag Dr. Hans Heger
Herderstraße 56
Postfach 20 13 63
D-5300 BONN

SOOME

Akateeminen Kirjakauppa
Keskuskatu 1
P.O. Box 128
SF-00101 HELSINKI

SRI LANKA

Centre for Curriculum Advancement
78 Eachamottai Road
CL-JAFFNA

ŠVEITS

Buchhandlung Heinemann & Co.
Kirchgasse 17
CH-8001 ZURICH

Librairie Payot

6, rue Grenus
CH-1211 GENEVA 11

TAANI

Munksgaard
Book and Subscription Service
P.O. Box 2148
DK-1016 COPENHAGEN K

TAIWAN – HONGKONG

SINGAPORE
Mappamundi Taiwan
7 Fl. 258, Nanking E. Rd.
Sec. 3 Taipei
TAIWAN R.O.C.

TÜRGI

Librairie Haset Kitapevi A.S.
469, Istiklâl Caddesi
Beyoglu
TR-ISTANBUL

UUS-MEREMAA

Government Printing Office
Mulgrave Street
(Private Bag)
NZ-WELLINGTON

ÜHENDKUNINGRIIK

H.M. Stationery Office
Agency Section
51 Nine Elms Lane
GB-LONDON SW8 5DR

STRASBOURG

Mésange S.A.
Groupe Berger-Levrault
23, place Broglie
F-67081 STRASBOURG Cedex

1 24.169

ISBN 92-871-1816-7

www.epea.org